Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

NATIONALMUSEET

nyt

nr. 88 september • oktober • november 2000

Ånden i naturen

Dansk guldalder 1800-1850

Hauchs Physiske Cabinet • Gulddrengene fra Rudkøbing • Ånden i rosen
Guldalderens strafferet • Da verden blev fortryllet • Børnesider

nyt 88

3 **Forord**

4 **Ånden i naturen**

8 **Hauchs Physiske Cabinet**

10 **Gulddrengene fra Rudkøbing**

14 **Guldalderens strafferet**

16 **En smagfuld forlystelse**

20 **Rosens ånd**

22 **Danmark til Danevirke!**

26 **Da verden blev fortryllet**

28 **En kongelig samler**

30 **Restaurering af et gravminde**

32 **Mellem himmel og jord**
– Nationalmuseets kirkekonsulentarbejde

36 **Kort nyt**

38 **Museumsbutikken**

40 **Børnesider**

44 **Museumsklubben Nationalmuseets Venner**

Ansvarshavende: Jette Sandahl
Redaktører: Inge Damm & Helle Damsgård
Redaktionssekretær: Heidi Lykke Petersen
Redaktionskomité: Niels Bonde, Pernille Bronée, Birgitte von Folsach, Lars Jørgensen, Frank Rechendorff Møller, Poul Mørk.

Redaktionens adresse:
Nationalmuseet
Frederiksholms Kanal 12
1220 København K

Layout: Kontrapunkt A/S
Tryk: Richard Larsen A/S, ISO 14001-miljøcertificeret
Fotos: Albatros Travel, Niels Johansen (s. 46), Albatros Travel, Mogens Sigersdal (s. 45), Svend Erik Andersen (s. 31), Jan Castella (s. 45), Danmarks Tekniske Museum (s. 4, 38), Dansk Handicap Forbund (s. 37), Peter Danstrøm (s. 5), Fotografi i 3 generationer (s. 6), Jens-Jørgen Frimand (s. 47), Katja Rie Glud (s. 26-27), Birgit Als Hansen (s. 35), Hauchs Physiske Cabinet (s. 8), Brit Hergård, Sorø (s. 8-9), Nikolaj Howaldt (s. 36), Jette Hovgård (s. 42-43), Werner Karrasch (s. 37), Det kgl. Bibliotek (s. 11, 13-15, 18, 24-25), Ulla Kjær (s. 32), John Lee (s. 16, 18-19, 22-23, 33), Anne Vibeke Leth (s. 5), Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød (s. 10, 12, 17), Nationalmuseet (s. 32, 34), Bashy Quraishy (s. 41), Gunnar Solvang (s. 30), Torben Thim (s. 20-21), Kit Weiss (s. 28), Jesper Weng (s. 30), Henrik Wichmann (s. 38-39), Zoologisk Museum, H.W. Christensen (s. 29).

NYT udkommer fire gange årligt og kan købes på museet. Pris i løssalg: 20 kr. Abonnement på fire numre koster 75 kr. og kan tegnes ved at indsætte beløbet på girokonto: 2 34-3940 eller ved henvendelse til Museumsklubben Nationalmuseets Venner, tlf. 33 47 38 05, fax 33 47 33 05, e-mail museumsklub@natmus.dk.

ISSN nr. 0105-8819
Oplag: 15.000 ex.

Forside: Skal fra hunblæksprutte af arten *Argonauta argo,* som blev navngivet af Linné i 1758.
Foto: Zoologisk Museum

Bagside: Udsnit af optegnelser gjort af H.C. Ørsted i forbindelse med forsøg 15. juli 1820. De øverste rækker viser sammenhængen mellem en magnetnåls udslag og afstanden mellem nålen og en strømførende ledning.
Foto: Det kgl. Bibliotek

Forord

Ånden i naturen er – med lån fra H.C. Ørsteds bog fra midten af 1800-tallet – titlen på museets store særudstilling i efteråret 2000.

Udstillingen er skabt i samarbejde med Golden Days in Copenhagen og med en række forskellige institutioner og enkeltpersoner, som har hver deres samlinger, deres vinkel og ekspertise på den periode og det persongalleri, der nok mere end nogen andre har givet danske bidrag med internationalt og varigt format og gennemslagskraft – fra Kierkegaards tyngde til Thorvaldsens elegance til Ørsteds geni.

Poesien i titlen *Ånden i naturen* er udtryk for en tænkning, der søgte "en anelsesfuld indsigt i naturens mystik" og insisterede på tingenes helhed og indbyrdes sammenhænge. Bag udforskningen af naturen og dennes lovmæssigheder lå en trang til at søge videre end eller bag om rationalismens kategorier hen imod en overordnet betydning og mening.

Den danske guldalder mellem 1800 og 1850 er en paradoksal periode, som vækker stadig undren over nytænkningens og kreativitetens sære veje. Efter en rolig periode i sidste del af 1700-tallet var Danmark i første del af 1800-tallet hærget af krig og ødelæggelse, nederlag og tab, økonomisk ruin, som samtidig blev den baggrund, hvorpå en enestående intellektuel, kunstnerisk og teknisk og samfundsmæssig udvikling fandt sted.

Det var en "brydningstid, præget af epokegørende opfindelser, teknologiske landvindinger, politiske omvæltninger, national mobilisering og et blomstrende kunst- og kulturliv", hvis bredde og dybde og varige indflydelse vanskeligt lader sig fatte.

Periodens særtræk spændte over så forskelligartede fænomener som opdagelse af elektromagnetismen, opdagelsesrejserne til de fjerne lande og de målbevidste studieture – for ikke at sige spionageture – i de industrialiserede nabolande, intensivering af den indenlandske kommunikation gennem dampskibssejlads og nye vejanlæg, et udlevet men fortsat aktivt enevælde med en grundlovgivende forsamling på vej med en fri forfatning og en ganske ny styreform.

Eller set fra en anden synsvinkel: et Tivoli som et sammentrængt laboratorium, hvori tidens mange temaer spejledes; det lystfyldte, men dog smagfulde anlæg, parafraserne på de eksotiske fremmede kulturer, observatoriet med teleskoper, det fysiske teaters demonstrationer og eksperimenter, gassens magi og forvandlingsnumre, lysets og fyrværkeriets og de 10.000 orientalske lampers dragen, fotografiet, tog og lokomotiver, rutschebanen i kinesiske klæder. Og i alle sammenhænge intentionen om at bringe kunsten ind i det bedste håndværk og i industrien.

Nationalmuseets udstilling har sin egen fortryllende have: bygget over Kamma Rahbeks, der som mange andre kvinder i tiden søgte ånden i naturen gennem det botaniske, og i hvis hjem tidens ånd fandt udtryk.

Som en østrigsk udstilling for nylig viste, hvorledes store dele af Wiens intelligentsia mødtes i et bestemt hjem omkring år 1900, var mange af guldalderens store personligheder tæt forbundne med hinanden, i venskab, slægtskab og kærlighedsforhold.

Det er en særlig fornøjelse for Nationalmuseet atter at sammenføje tanker, genstande, værker og personer, som eftertidens spaltninger mellem kunst og videnskab og i enkelte videnskabsgrene har splittet op, i en tværgående udstilling, der rækker tilbage til tidlige samlingers og museumstraditioners sammenstillinger.

For Nationalmuseet – som endnu var et stykke vej fra dette navn – var guldalderen en væsentlig formativ periode. Ikke mindst arkæologien kom i denne periode til at skabe det retrospektive nationalitetsbegreb, som skulle give ideologisk og videnskabelig baggrund for nationalismen og skandinavismen – "alle de hellige og uopløselige bånd, som fælles sprog og nationalitet, som fælles historiske minder fæste". 37 år i tugthuset kostede tyveriet og omsmeltningen af guldhornene i 1802 tyven, men til gengæld blev hornene så, som næppe nogen intakt genstand, gennem Oehlenschlägers digt udødeliggjorte som del af den nationale mytologi.

Jette Sandahl

Ånden i natu

"Ånden i naturen" er titlen på en bog af H.C. Ørsted og samtidig en slags programerklæring for den danske guldalders holistiske syn på verden: Naturen var ikke mekanisk og åndløs, men udtænkt og besjælet af Gud. Og naturvidenskaben hang sammen med kunsten i en slags helhedsfilosofi, der senere blev døbt romantikken.

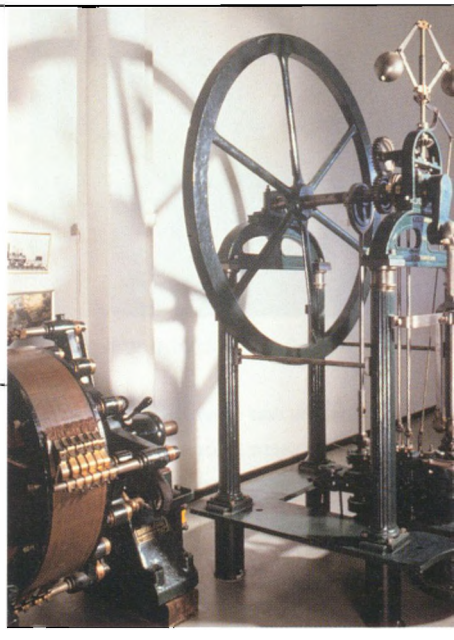
Perioden 1800-1850 har af eftertiden fået tilnavnet Danmarks guldalder. Det var en brydningstid præget af epokegørende opfindelser, teknologiske landvindinger, politiske omvæltninger, national mobilisering og et blomstrende kunst- og kulturliv. Det var en tid, hvor grænserne for den menneskelige formåen konstant blev flyttet, og den verden, man kendte, forandrede sig. Enevælden blev erstattet af demokratiet. Kirkens magt og eneret på forkyndelsen af Guds ord blev anfægtet af lægmænd og jævne folk på landet, som sluttede op om de gudelige vækkelser i 1820'erne. Selv nogle præster opponerede mod de rationalistiske tanker, der prægede kirken, og gik egne veje.

Teknologiske nyskabelser og opfindelser muliggjorde ting, som man tidligere end ikke havde turdet drømme om. Bedre veje, dampskibe og senere jernbanen gjorde det lettere at komme fra den ene ende af landet til den anden. Videnskabelige ekspeditioner udforskede, beskrev og hjembragte diverse eksempler på fjerne horisonters

Portræt af fysikeren H.C. Ørsted som C.W. Eckersberg malede 2 år efter, at Ørsted havde gjort sin epokegørende opdagelse af elektromagnetismen.

Med særudstillingen "Ånden i naturen. Dansk guldalder 1800-1850" belyses krydsfeltet mellem ånd og natur i perioden ved at sætte fokus på de fremherskende nybrud og udviklingstendenser inden for såvel naturvidenskab, teknologi, kultur og kunst. Udstillingen åbner den 26. august 2000 og varer til den 21. januar 2001.

ren

Dampmaskine fremstillet hos R.I. Rasmussen. Købt af firmaet Bonnesen og Danstrup i København, hvor den ved hjælp af remme, remskiver og aksler trak værkstøjsmaskiner som drejebænke, boremaskiner og maskinsave. Det var dog ikke den første danskproducerede dampmaskine, den erhvervede papirfabrikant J.C. Drewsen på Strandmøllen nemlig allerede i 1823.

dyre- og planteliv. Kunstnere og videnskabsmænd søgte ud for at hente inspiration og lade sig begejstre af nye tanker og idéer. Men når de sad under sydens sol og beundrede det særlige italienske lys, kunne de fleste ikke sige sig fri for at længes hjem.

Borgerskabet vendte i sjælden grad blikket indad – mod det nationale, mod livet inden for Københavns volde, mod hjemmet og mod nære værdier som familie og ægteskab. Ægteskabet, familien og hjemmet fik en stadig mere central placering, og de borgerlige familieværdier, som voksede frem i perioden, præger ligesom så mange andre af guldalderens tanker, idéer og innovationer vores livsanskuelse og dagligdag den dag i dag. Periodens mange ændringer og omvæltninger stillede stadig nye krav til samfundet og til den menneskelige selvforståelse. For guldalderens mennesker handlede det om at begribe verden på ny.

En sommereftermiddag i 1802 gik to mænd fordybet i samtale gennem Frederiksberg Have og ind i Søndermarken. Det var den norske naturfilosof Heinrich Steffens og den unge danske digter Adam Oehlenschläger. Steffens talte mest. Han var lige hjemvendt fra en naturvidenskabelig rejse i Tyskland. På sin færd havde han personlig mødt romantikkens tyske fædre, og det var deres tanker, han nu med stor begejstring fortalte den unge Oehlenschläger om. De to mænd talte 16 timer i træk, og samtalen kom til at ændre Oehlenschlägers arbejde og livssyn for altid. Grebet af stemningen og opløftet af de nye tanker for han hjem, greb pennen og skrev digtet "Guldhornene", hvor hele den romantiske idé kommer til udtryk. Romantikken blev med ét introduceret i dansk litteratur. Men det var ikke kun Oehlenschläger, der lod sig rive med af de nye strømninger fra Tyskland. I efteråret 1802 indledte Steffens en forelæsningsrække om den tyske romantik på Elers Kollegium i København. Disse forelæsninger kom til at ændre det danske åndsliv.

I årene omkring 1800 var der i Tyskland opstået en ny retning: en art helhedsfilosofi eller enhedsvidenskab, som senere fik navnet romantikken. Romantikken var et opgør med rationalismen og 1700-tallets videnskabelige metoder, der adskilte ånden fra materien, ville fjerne Gud fra videnskaben og isolere fornuften fra følelsen. Romantikken var en reaktion på den ældre generations forherligelse af en moralsk livsanskuelse, hvor fornuften var i højsædet og videnskaben baseret på erfaring. For den nye generation af videnskabsmænd og kunstnere var der langt mere mellem himmel og jord, end man umiddelbart kunne se eller fornemme med sine sanser. Romantikken var en verdensanskuelse, hvis grundtræk er, at alting hænger sammen. Naturen skulle ses som et levende hele, hvor hver enkelt del og hver enkelt kraft på forunderlig vis hang sammen med de andre.

Grænserne mellem de forskellige videnskabelige og kulturelle

Denne messing-temaskine blev udført af den københavnske blikkenslager C.F. Wagner omkring 1840.

C.A. Jensen var guldalderens mest efterspurgte portrætmaler, og han udførte en hel serie astronom-portrætter til Pulkovo observatoriet i Skt. Petersborg i 1839-43. Maleriet af Heinrich C. Schumacher er et forarbejde til et af disse portrætter. Udsnit af maleri.

miljøer var i perioden 1800-1850 langt mere flydende, end de er i dag. Det er fysikeren H.C. Ørsted et godt eksempel på med sine meget alsidige interesser inden for både fysik, kemi, sprogvidenskab og filosofi. Ørsted var dog langt fra den eneste, der bevægede sig i krydsfeltet mellem naturvidenskab og humaniora. Den brede og oprigtige interesse for både kunst og videnskab gjorde sig gældende for de fleste af datidens førende kunstnere, forfattere og videnskabsmænd. De samledes i snævre kredse, og over middagsbordet diskuterede de alt fra stjernehimlens bevægelser til nordisk mytologi. I romantikkens ånd gjaldt det om at forstå alt som et. Intet emne og ingen videnskabelig disciplin var mere værd end de andre.

Holdningen var, at til syvende og sidst mødtes alle disse forskelligartede kræfter i et guddommeligt hele. Førtes en af disse kræfter fremad, ville de derfor alle komme frem, hvis man blot gik dybt nok. Som digteren Adam Oehlenschläger skrev i "Guldhornene", fandtes guddommens stråler i det største og det mindste, i sole og violer. Åndslivet har sjældent bestået af så stor en enhed som i denne periode, skønt enheden end ikke kom til at vare perioden ud.

Hvor den sidste del af 1700-tallet havde været en fredelig periode for Danmark, fulgte omkring århundredeskiftet en række voldsomme begivenheder. Efter englændernes angreb ved Slaget på Reden i 1801, Københavns bombardement og tabet af flåden i 1807 opgav Danmark sin neutralitet og blev Frankrigs allierede. Krigene mod England havde fået katastrofale følger – både handel og skibsfarten lå i ruiner. I 1813 var statsbankerotten en uundgåelig realitet, og det var først omkring 1828, at den økonomiske krise blev vendt, og der igen kom opgangstider til landet. Alliancen med Frankrig skulle imidlertid også vise sig at blive skæbnesvanger. I 1814 betød Napoleons fald endnu en national tragedie. Frederik VI blev tvunget til at afstå Norge til Sverige. En fælles æra var forbi for tvillingeriget Danmark-Norge.

Danmark var som følge af begivenhederne i 1813 og 1814 blevet reduceret økonomisk såvel som arealmæssigt, og den eneste vej ud af krisen var udvikling af ny viden, teknologi og industri.

Ole Jørgen Rawert var den første, der systematisk beskæftigede sig med industriens udvikling i Danmark. Hans karriere begyndte i Kommercekollegiet, datidens Industri- og handelsministerium, men den blev for en tid afbrudt af ovennævnte ulykkesår.

Rawert foretog i 1816-1819 sin første store studierejse, der førte ham gennem Tyskland, Schweiz, Italien, Frankrig, Holland og England. Her oplevede han de stormskridt, hvormed den industrielle udvikling foregik i visse dele af Europa. De følgende tre år rejste han rundt i Danmark og kunne således sammenligne danske og udenlandske forhold. I sin afhandling fra 1820, "Beretning om Industriens Tilstand i de danske Provindser", henledte Rawert opmærksomheden på dansk industris elendige forfatning og påpegede, at det var uhyre vigtigt at etablere polytekniske skoler og andre uddannelsesinstitutioner, hvor industriens folk kunne erhverve de fornødne kundskaber.

1831 blev Rawert toldinspektør og fabriksdirektør, og samtidig skrev han et utal af artikler og bøger, hvori fædrelandets modernisering blev analyseret og belyst. Han var med sine idéer om bedre uddannelse og ny teknologi med til at bane vejen for det massive industrielle gennembrud, der først for alvor fandt sted efter hans død.

I 1820 gjorde H.C. Ørsted den opdagelse, at en elektrisk strøm i en ledning påvirker en magnet, så den slår ud. Opdagelsen af elektromagnetismen gjorde ham verdensberømt. Elektromagnetismen blev, sammen med englænderen Michael Faradays senere opdagelse af induktionen, grundlaget for, at man kunne drive maskiner med elektricitet. For Ørsted selv var opdagelsen af elektromagnetismen ikke kun af naturvidenskabelig betydning. For ham var denne opdagelse samtidig en bekræftelse af, at der er en overordnet plan med tilværelsen – en overordnet intelligens. Han kaldte naturlovene for Guds tanker. Naturen var for ham ikke noget dødt og mekanisk, den var besjælet, og da han i sine sidste år skrev sit hovedværk, kaldte han det "Ånden i naturen". Ørsteds filosofi fik en umådelig betydning for guldalderens åndsliv.

En anden af tidens mindre kendte videnskabsmænd var astronomen professor Heinrich Chr. Schumacher, der i 1815 blev leder af observatoriet ved Rundetårn. Han havde på det tidspunkt netop påbegyndt en gradmåling fra Skagen til Lauenburg og bosatte sig i Altona. Han var derfor ofte fraværende fra Rundetårn, men nød alligevel Frederik VIs bevågenhed. I 1821 blev han fritaget for sine professorpligter ved universitetet i København og kunne således hellige sig opførelsen af et nyt og tidssvarende observatorium i Altona. Omkostningerne betalte Frederik VI. Fra 1823 og til sin død udgav Schumacher tidsskriftet "Astronomische Nachrichten", der blev det centrale organ inden for den astronomiske verden, og i 1831 indstiftede han en medalje til opdagere af nye kometer.

Schumacher var astronom af uddannelse og førende på sit felt, men der var også andre, der i guldalderen følte sig draget af universets uendelige rum uden nødvendigvis at have studeret det på universitetet – for eksempel

kritikeren og litteraten Johan Ludvig Heiberg. Han var ivrig amatørastronom og arbejdede især med stjernepositionsbestemmelser. I 1840'erne gik han så vidt som til at udgive et astronomisk tidsskrift, Urania, der udkom i tre år. Da Heiberg boede på Søkvæsthuset indrettede han sit eget observatorium, hvor han til sin hustru Johanne Luise Heibergs fortvivlelse tilbragte aften efter aften kun i selskab med stjernerne.

I takt med den voksende industrialisering brød en levende interesse for håndværk og kunstindustri frem, og i 1830'erne blev dørene åbnet for de første danske industriudstillinger, der blev afholdt i Charlottenborgs kuppelsal og de tilhørende sideværelser i henholdsvis 1834, 1836, 1840 og 1844. Inspirationen kom fra Frankrig og Tyskland, hvor man siden århundredets begyndelse havde arrangeret udstillinger af håndværk og industriprodukter. Idéen var således udenlandsk, men produkterne danske.

Det var en nedsat komité bestående af en blandet repræsentation inden for videnskab, kultur og kunst, der bedømte de forskellige fags indsendte varer. Arkitekten G.F. Hetsch, der sad i komitéen, var en af de ihærdige fortalere for de industrielt fremstillede kunstværker, som efter hans mening udmærket kunne være af lødig, ja endog høj, kvalitet, hvis blot kunstneren havde håndværkere med den fornødne uddannelse til rådighed. Formålet med industriudstillingerne var at udstille godt og gedigent håndværk, mekanik og industrielle produkter, og de var derved medvirkende til en forhøjet kvalitet inden for disse felter.

Omkring 1830'erne vågnede Sønderjyllands nationale bevidsthed. Den satte skel mellem dansk og tysk, og det førte til et kulturelt og politisk modsætningsforhold mellem Danmark og Tyskland. I stedet for at vende sig mod syd, vendte ungdommen sig mod det gamle nordiske slægtskab i sprog og ånd. Studenterskandinavismen blev udløst af svenskeren Esaias Tegnér, da denne i 1829 hyldede Adam Oehlenschläger som Nordens digterkonge. Studenter fra København begyndte at mødes med studenter fra Lund, i starten var det selskabeligt, men snart udviklede det sig til at blive politisk. To personer af betydning for hele denne bevægelse var Carl Ploug, den nye redaktør af tidsskriftet "Fædrelandet", samt ikke mindst Orla Lehmann, der gik ind for tre republikanske forfatninger samt en forenende konge. I 1843 blev "Skandinavisk Selskab" dannet, men bevægelsens højdepunkt var studentermødet i København i 1845, hvor Orla Lehmann holdt tale i Christiansborg ridehus.

Den 5. juni 1849 underskrev Frederik VII Danmarks Riges Grundlov. Enevælden, der var blevet indstiftet i 1660, blev afløst af demokratiet, og Danmark fik dermed sin første fri forfatning. Grundloven var udformet af Den Grundlovgivende Rigsforsamling, der bestod af en række medlemmer udvalgt af kongen samt en del folkevalgte mænd. Med Grundloven fik det danske folk del i den politiske magt, og den enkelte borgers frihed og rettigheder blev sikret. I 1848 døde Christian VIII, han efterfulgtes af sin søn Frederik VII, der således blev Danmarks første demokratiske monark. Han var besjælet af en stærk nationalfølelse og opnåede stor popularitet blandt folket. De fremherskende nationale strømninger i tiden næredes af en voksende strid om hertugdømmernes tilhørsforhold, og den nationale bevidsthed blev skærpet i takt med uroen. I 1848 brød borgerkrigen ud.

Ved treårskrigens afslutning i 1850 blev der samtidig sat punktum for guldalderen. Netop omkring århundredets midte døde en række af de store personligheder, der havde haft en afgørende betydning for denne rige åndsperiode i Danmark. Både inden for politik, videnskab og kunst tog nye kræfter over, og et generelt kulturskifte fandt sted. Skønt de nationalromantiske strømninger, der for alvor dukkede op i 1840'erne som en følge af hele den politiske situation, forstærkedes i løbet af 1850'erne, så var de kendetegnet af en anden grundholdning.

Guldalderens kulturpersonligheder var på godt og ondt påvirkede af deres tid, enevældens sidste periode. Efter demokratiets indførelse blev det en anden virkelighedsopfattelse, der gjorde sig gældende. Med sit rige videnskabelige og kulturelle liv står guldalderen som en af de frodigste epoker i nyere tid i Danmark, og dens betydning for eftertiden kan næppe overvurderes.

Mette Boritz & Birgitte von Folsach

"Ånden i naturen. Dansk guldalder 1800-1850" indgår i festivalen "Golden Days in Copenhagen", som finder sted 25. august - 10. september.

Arkitekterne bag udstillingen er 3XNielsen A/S. Genstandsmaterialet er samlet fra så forskellige steder som: Arktisk Institut, Bakkehusmuseet, Botanisk Museum, Davids Samling, Folketinget, Frederiksborgmuseet, Geologisk Museum, Hauchs Physiske Cabinet, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Den Hirschsprungske Samling, Hofmansgave, Jagt- og Skovbrugsmuseet, Danmarks Jernbanemuseum, Det Kongelige Bibliotek, Det kgl. danske Kunstakademi, Det kgl. københavnske Skydeselskab, Det kgl. Teater, Københavns Bymuseum, Kunstindustrimuseet, Medicinskhistorisk Museum, Musikhistorisk Museum, Nivaagaards Malerisamling, Ny Carlsberg Glyptotek, Odense Bys Museer, Ole Rømer Museet, Orlogsmuseet, Ribe Kunstmuseum, Rigsarkivet, Rundetårn, Statens Museum for Kunst, Storstrøms Kunstmuseum, Thorvaldsens Museum, Tøjhusmuseet, Zoologisk Museum, Aarhus Kunstmuseum.

Udstillingen og dens tilknyttede arrangementer er realiseret med støtte fra Golden Days in Copenhagen og BG Fonden. Den tilhørende audioguide er realiseret med støtte fra Hermod Lannungs Museumsfond.

Hauchs Physiske Cabinet

Hauch havde en ufattelig arbejdsevne. I 43 år var han hofmarskal først for Christian VII og siden for Frederik VI. Hermed fulgte en række poster som forvalter af enevældens kulturinstitutioner. Som chef for det kongelige Kunstkammer satte han således sit præg på udviklingen af hele det københavnske museumsvæsen. Mindre heldig var han som chef for Det kongelige Teater, hvor hans manglende forståelse for de kunstneriske krav skabte konflikter både med de ansatte og publikum.

Da Adam Wilhelm Hauch i 1755 blev født i Snarens Kvarter i København, var hans fremtid sikret. Faderen Andreas Hauch var generalmajor, senere kommandant på Kronborg – og efter to økonomisk gunstige giftermål meget velhavende. Sønnens karriere inden for militæret var sikret, ligesom tilknytningen til hoffet blev det.

Selv om Adam Wilhelm Hauch i sin ungdom plejede omgang med digteren Johannes Ewald, afslørede han siden, at det kunstneriske sindelag lå ham fjernt. Han var regelbundet, pertentlig og sparsommelig, og hans store begavelse gik i retning af systematisk tilegnelse af naturens indretning og lovmæssighed. Hans metode var ikke spekulation, men erfaring. Efter faderens død besluttede Hauch i en alder af 30 år at opgive sin militære karriere (der startede, da han som femårig blev fændrik) for at kaste sig over naturvidenskabelige studier. Han beholdt dog stillingen som kammerherre og staldmester ved hoffet

Hauchs interesse for naturvidenskab blev næret af blandt andet den legendariske medicinprofessor Kratzenstein, der var en af de få, som i sidste halvdel af 1700-tallet gav forelæsninger i eksperimentalfysik. Dem fulgte Hauch, ligesom han i 1788-89 overværede apoteker Tychsens private forelæsninger i kemi. Inspireret af disse møder med god eksperimenterkunst og opmuntret af den gode ven og vejleder P.C. Abildgaard (grundlæggeren af Veterinærskolen) besluttede Hauch at investere arven efter faderen i fysiske og kemiske apparater. Efter en længere udenlandsrejse med besøg hos berømte videnskabsfolk i det meste af Europa vendte han hjem forsynet med et stort udvalg af instrumenter til egen undervisning og fornøjelse. Han indrettede det fysiske kabinet i sin nye embedsbolig, Staldmestergården.

Men Hauch fik ikke lov at beholde sin interesse for sig selv. Opfordret af venner åbnede han sit kabinet, viste forsøg og fortalte om naturens indretning. Bragende dygtig var han som pædagog og som eksperimentator. Pædagogikken blev omsat til bogen "Begyndelsesgrunde til Naturlæren", der udkom 1794 som den første samlede danske lærebog i fysik. Og eksperimenterkunsten resulterede i forbedrede instrumenter og anerkendte forskningsresultater.

Hauch fik valget mellem en professorstilling i fysik i Göttin-

Hauchs Physiske Cabinet blev skabt af overhofmarskal Adam Wilhelm Hauch, der var inspireret af oplysningstidens ønske om systematisk at udforske naturens lovmæssigheder. Hauchs måde at drive videnskab på blev imidlertid overhalet af Ørsteds, der var mere inspireret af romantikkens ønske om anelsesfuld indsigt i naturens mystik. Kabinettet har imidlertid overlevet i mere end 200 år som en af de største samlinger af videnskabelige og pædagogiske instrumenter i verden. Det fortæller Jørgen From Andersen, der er leder af den enestående samling, om.

gen eller avancement som hofembedsmand. Han valgte det sidste og blev i 1794 hofmarskal – senere overhofmarskal. Undervisningen hørte op, og forskningen blev droslet ned. Men hans kabinet forblev en seværdighed, som man kunne læse om i vejviseren.

Hauchs instrumentsamling var den største i Danmark, men langtfra den eneste. For selvfølgelig havde Kratzenstein, Bugge, Abildgaard og andre professionelle naturvidenskabsfolk instrumenter og forsøgsudstyr, som de i øvrigt selv måtte bekoste, da de lærde institutioner i Danmark ikke fandt det nødvendigt at ofre penge på den slags. Men også andre velstående privatfolk anskaffede sig samlinger af fysikapparater. Det var tidens trend, og blandt samlerne var statsminister Reventlow, fabrikant Classen, amtmand Johan Henrik Knuth, skibsmægler Buntzen og justitsråd Heger (Oehlenschlägers svigerfar). I kongehuset havde arveprins Frederik erhvervet en samling, der gik til ved slottets brand i 1794, hvorefter hans søn prins Christian Frederik (senere Christian VIII) fulgte interessen op. Men ingen af disse samlinger kunne i omfang måle sig med Hauchs kabinet.

De videnskabelige instrumenter inddeltes i tre kategorier: Matematiske instrumenter, det vil sige måleinstrumenter og navigationsudstyr, optiske instrumenter såsom spejle, prismer, kikkerter og mikroskoper, og endelig filosofiske instrumenter, der på et mere teoretisk plan demonstrerede og forklarede fysikkens love – skåret ud i mahogni eller bøjet i messing og glas. De filosofiske instrumenter var en væsentlig del af oplysningstidens pædagogiske koncept.

Men man skal heller ikke glemme, at mange af de fysiske og kemiske fænomener, man således kunne demonstrere, havde en overrumplende, ja nærmest magisk, karakter. Mange tryllekunster er jo baseret på optiske og mekaniske finurligheder. På Dyrehavsbakken var en af de største attraktioner instrumentmageren Antonio Cetti, der optrådte med magiske springvand, elektriske stød og optiske kunster. Han kom til Danmark i 1797, og fik hurtigt tilladelse til at fremvise sine kunster blandt andet takket være Hauchs anbefaling. Hauch havde absolut sans for underholdning og "naturlig magi" – hans kabinet rummede alle de traditionelle fysiske og kemiske shownumre.

Det var også Hauch, der arrangerede Robertsons ballonopstigning i København i 1806.

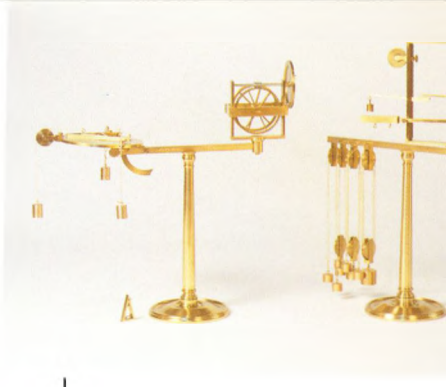
I Hauchs Physiske Cabinet findes adskillige apparater, der falder uden for, hvad vi forstår ved instrumenter af ovennævnte kategorier. Det gælder dampmaskiner, vandpumper, apparater til desinfektion af luften eller til rensning af vand – altså nyttige og anvendelige apparater og maskiner. Den praktiske anvendelse af den fysiske og kemiske viden havde en fremtrædende plads i Hauchs videnskabssyn.

I 1802 kunne man i et tidsskrift læse resultatet af Hauchs afprøvning af de nye brændebesparende rørovne, som han havde haft opstillet i et værelse i Kongens Palæ på Amalienborg, hvor han boede. Fra november 1801 til februar 1802 havde han observeret temperaturen ude og inde og målt forbruget af småthugget bøgebrænde. Han kunne konkludere, at ovnene var meget økonomiske, behagelige og nyttige.

Hauch blev kendt og berømmet som fysiker i sin samtid, men trods sin enorme instrumentsamling, pædagogiske evner og vellykkede eksperimenteren, fik han ikke nogen mærkbar indflydelse på udviklingen af naturvidenskaben i Danmark. Fysikken og kemien fik først for alvor fodfæste på universitet og i undervisningen i det hele taget med H.C. Ørsted, der startede sin karriere med at kritisere Hauch og hans natursyn. Ørsted havde ikke stået i lære hos Hauch, hvis tilhørere var almindeligt interesserede mennesker, ikke kommende fysikere. Vi har dog et eksempel på én, der omtalte Hauch som sin læremester. Han hed Thomas Buntzen, og han opbyggede sin egen store instrumentsamling. Buntzen forlod tidligt Danmark, mens hans instrumenter blev overtaget af Ørsted og universitetet.

Hauchs instrumentsamling blev stående i Staldmestergården, indtil den blev skænket til Sorø Akademi i 1827. Her henlevede den en kummerlig tilværelse i 150 år, indtil den for 25 år siden blev hentet ud af glemslen for i dag at fremstå som en af verdens største samlinger af videnskabelige og pædagogiske instrumenter fra naturvidenskabens opblomstringstid for 200 år siden.

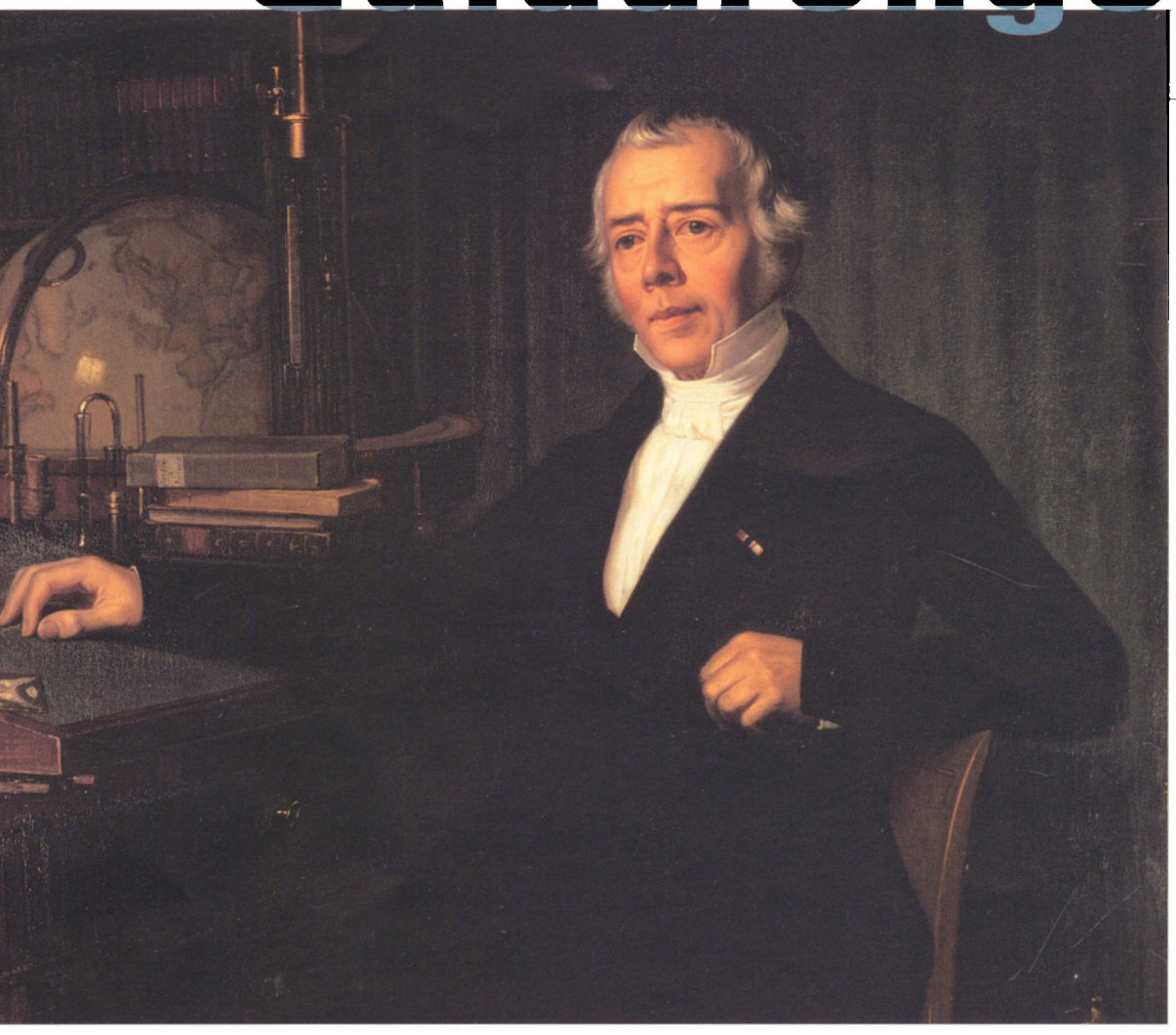
Jørgen From Andersen,
Hauchs Physiske Cabinet

De seks mekaniske potenser vægtstangen, trissen, spillet, skråplanet, kilen og skruen samlet som en messingskulptur.

Galileis iagttagelse af pendulets isokroni, det vil sige, at pendulets svingningstid var uafhængig af udsvingets størrelse, kunne teoretisk godtgøres ved at vise, at faldtiden langs en korde til en lodret cirkels nederste punkt var uafhængig af kordens længde/retning. Dette matematiske bevis ses her skåret ud i mahogni.

Gulddrengene fra

Naturforskeren H.C. Ørsted (1777-1851) som han gerne så sig selv portrætteret i forskerhulen omgivet af videnskabelige instrumenter. Portrættet er malet af W. Marstrand, men motivet er det samme, som findes på et tidligere portræt af Eckersberg. Udsnit af maleri.

Årene mellem 1800 og 1850 repræsenterer det største udbrud af originalitet og kreativitet inden for videnskab og kunst, som dansk kulturhistorie endnu har set. To af guldalderens berømtheder hed Ørsted til efternavn.

I foråret 1794 rejste to brødre på 16 og 17 år ved navn Ørsted fra Langeland til København. Med den ringe aldersforskel var brødrene nærmest vokset op som tvillinger på apoteket i Rudkøbing. Nu skulle de til hovedstaden for at blive studenter og derefter søge ind på universitetet.

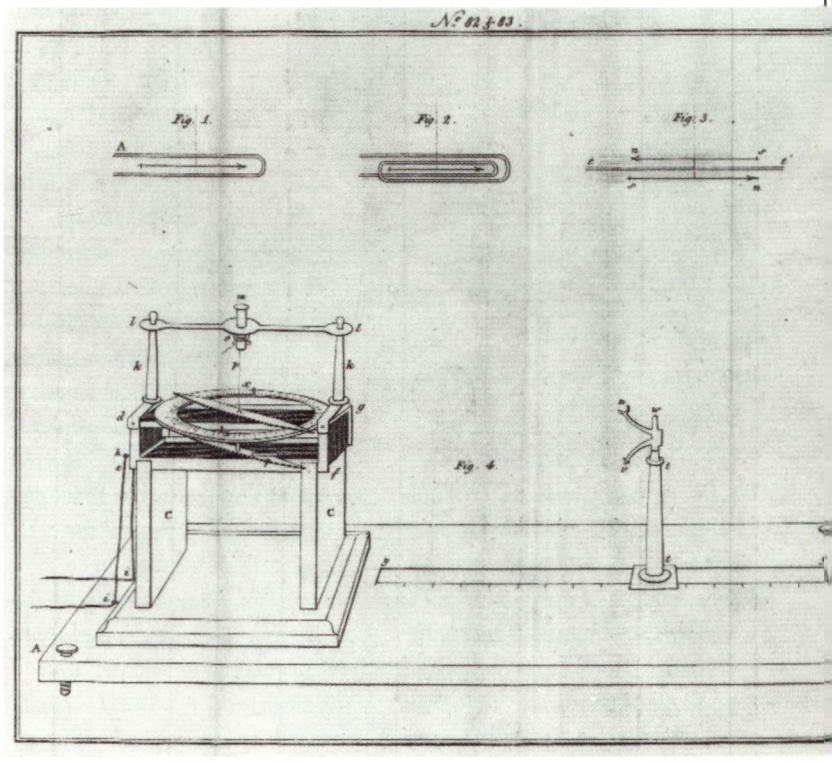
Den ældste bror Hans Christian havde tidligt fundet glæde ved apotekergerningen. Han valgte derfor det farmaceutiske studium. Lillebror Anders Sandøe valgte juraen, for han havde allerede i Rudkøbing været optaget af etiske spørgsmål. De to brødre fik lov til at dele et værelse på Elers Kollegium, mens de kom i kost hos en faster, der var enke efter en farver. Hun tog også logerende for at supplere sin sparsomme indtægt.

Hos farvermadam Møller boede derfor den unge skuespilleraspirant Adam Oehlenschläger, som snart blev kammerat med de to brødre. Tilsammen kom de til at tegne romantikkens gyldne trekant med deres mange fintslebne ord og ædle gerninger i det biedermeierske København. Anders Sandøe tog sig af etikken, Hans Christian tog sig af æstetikken, og Adam tog sig af poesien. De tætte bånd mellem vennerne blev beseglet nogle år senere, da Anders Sandøe i 1802 indgik ægteskab med Adams lillesøster, den skønne Sophie Wilhelmine Bertha Oehlenschläger, som senere blev kendt for at sætte digterhjerter i brand.

Den magtfulde trio var dog ikke forsamlet, da Heinrich Steffens fra 11. november 1802 på Elers Kollegium i en række filosofiske forelæsninger forkyndte romantikkens gennembrud. De berømte forelæsninger blev indvarslingen af den danske guldalder i en bredere offentlighed, men en af hovedmændene var slet ikke til stede ved selve begivenheden. H.C. Ørsted var på en dannelsesrejse endt i Paris efter et længere ophold i Berlin, hvor han

Rudkøbing

H.C. Ørsted blev berømt i den internationale forskerverden da han på latin offentliggjorde sin opdagelse af elektromagnetismen i sommeren 1820. Senere fik han lejlighed til at popularisere den store opdagelse i en bredere dansk offentlighed. Det skete ved "folkelige" forelæsninger i Selskabet for Naturlærens Udbredelse eller som her i en stort opsat artikel i Ursins polytekniske tidsskrift, som valgte at illustrere Ørsteds forsøgopstilling på denne måde. Fra Magazin for Kunstnere og Haandværkere, bind 2, 1828.

havde gjort bekendtskab med nogle af romantikkens førende filosoffer som Fichte og Schlegel. Nu havde han sit store hyr med at overbevise de mere rationalistisk indstillede franskmænd om romantikkens lyksaligheder. Bedre blev det ikke af, at den danske astronom Thomas Bugge samtidig befandt sig i byen og ikke forsømte nogen lejlighed til at stikke til Ørsted eller tale ham ned, når chancen bød sig.

I København havde publikum straks taget Steffens' budskab til sig. Den unge Adam Oehlenschläger blev så grebet af talen, at han i sin begejstringsrus skrev digtet om Guldhornene, som blev en milepæl i dansk digtekunst. En anden af tilhørerne, som oven i købet var en fætter til Steffens, lod sig ikke så nemt rive med af hans velklingende ord. Der skulle gå mange år, før romantikkens betydning for alvor gik op for N.F.S. Grundtvig. For Steffens blev forelæsningsrækken en personlig skuffelse, da den ikke førte til det professorat i filosofi ved universitetet, som han på forhånd var blevet stillet i udsigt. Modstanden fra rationalisterne, og ikke mindst fra universitetets ledelse, var så voldsom, at Steffens efter et par år rejste tilbage til Tyskland med uforrettet sag.

Da H.C. Ørsted kort tid efter vendte tilbage til København fra Paris, løb han ind i samme forbitrede opposition mod romantikkens filosofiske helhedsanskuelse. Han satte næsen op efter et ledigt professorat i fysik, men måtte snart indse, at universitetets ledelse ikke ville vide af hans idealistiske naturfilosofi. I 1806 opnåede han dog endelig at få en udnævnelse til ekstraordinær professor i fysik. Men rigtig (ordinær) professor blev han først i 1817. Nogen opportunistisk karrieremager kan Ørsted ikke beskyldes for at have været.

Tværtimod forblev han loyal over for sin videnskabsfilosofi til det sidste, hvad udgivelsen af "Ånden i Naturen" (1849-50) til fulde demonstrerer. Også digtcyklusen "Luftskibet", som han påbegyndte i 1806, indeholder kritiske betragtninger over de forbenede rationalister på universitetet. Digtsamlingen blev først udgivet 30 år senere – på det tidspunkt var det ikke længere så risikabelt at kritisere forholdene under enevælden, for den første stænderforsamling var da blevet afholdt med A.S. Ørsted som præsident. Romantikkens samfundskritik mundede dog ikke ud i kravet om en fri forfatning, men blot om reformering af enevælden. Først efter Frederik VIs død i 1838 begyndte kravet om en fri forfatning at give genlyd i samfundet. På dette tidspunkt havde kampen for ytringsfriheden for alvor vundet terræn, og en egentlig politisk offentlighed var vokset frem. Dermed havde guldalderens forfattere udspillet deres toneangivende rolle, og en ny generation af politikere stod frem i offentligheden.

Men i de forløbne år havde H.C. Ørsted arbejdet hårdt på sin førsteret til at tegne romantikken i Danmark. Han proklamerede nærmest religiøse forestillinger om naturvidenskabernes overordnede betydning – blandt andet i en ophedet disput med Grundtvig i 1815. Derefter blev Ørsteds opmærksomhed optaget af andre anliggender: hans gennembrud både som universitetspolitiker og som genial forsker stod for døren.

I 1815 var det lykkedes ham at erobre sekretærposten i Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab efter sin gamle arvefjende Thomas Bugge. Det skete ved et omvalg, hvis omstændigheder fortaber sig i manglen på kildemateriale. De to kunne knap være i stue sammen, og Ørsted kvitterede nu for mange års fortrædeligheder ved at undlade at holde tale for den afgående sekretær, skønt det var kutyme at gøre dette. Fra sekretærposten kontrollerede Ørsted Videnskabernes Selskab de næste mange år og fik på den måde en skelsættende betydning for udviklingen i dansk videnskab. I 1817 fik han som nævnt sit ordinære professorat i fysik og indtog sin retmæssige plads i konsistorium på Københavns Universitet. Fra denne post blev han senere i flere omgange valgt til rektor for universitetet.

Juristen Anders Sandøe Ørsted (1778-1860) var en af romantikkens førende retskritikere og blev ledende embedsmand under den sene enevælde. Han endte sin karriere som statsminister i den konservative regering 1853-54, hvor han måtte rydde op efter de nationalliberales udskejelser efter treårskrigen.

H.C. Ørsteds internationale gennembrud som naturforsker kom, da han gjorde sin epokegørende opdagelse af elektromagnetismen. Ved en aftenforelæsning i foråret 1820 afprøvede Ørsted en forsøgsopstilling, hvor han ledte en strøm hen over en magnetnål og fik den til at dreje. Ved at gentage forsøget og dermed få et nyt udslag, påviste Ørsted en entydig sammenhæng mellem elektricitet og magnetisme. De to områder blev forenet til et: elektromagnetismen. De næste måneder var han imidlertid optaget af andet arbejde, så først den 15. juli fik Ørsted tid til nærmere at undersøge fænomenet. Resultatet af undersøgelsen blev publiceret på latin i et flyveskrift dateret 21. juli 1820 med titlen "Experimenta circa effectum conflictus electrici in acum magneticam". Det blev hurtigt oversat til hovedsprogene og indrykket i de ledende fysiske tidsskrifter. Reaktionen i offentligheden var overvældende, og opdagelsen gjorde med ét hug Ørsteds navn verdensberømt.

Opdagelsen af dette naturfænomen skete tilsyneladende på en mere eller mindre tilfældig måde, skønt graden af tilfældighed er omstridt. Men det er et faktum, at det vellykkede forsøg ikke førte til flere videnskabelige undersøgelser af elektromagnetismen fra Ørsteds side. Arbejdet med at udforske elektromagnetismen overlod han til den engelske fysiker Michael Faraday.

Den samme forskningsmæssige passivitet udviste H.C. Ørsted et par år senere i forbindelse med opdagelsen af en proces, som kunne føre til fremstillingen af aluminium. Denne opdagelse forærede han til den unge og lovende tyske kemiker Wöhler, som tog æren for den i 1827. Ørsteds manglende ærgerrighed som forsker har fået nogen til at mene, at han var blevet mæt efter sin første store opdagelse, men det er der ikke meget, som tyder på. Sagen er snarere, at Ørsteds ambitioner efter 1820 var mere politiske end forskningsmæssige.

Fra sin post i konsistorium greb Ørsted i 1827 ind i uddannelsespolitikken, da universitetet var blevet anmodet om at afgive betænkning om et forslag til en polyteknisk skole, som skulle forbedre uddannelsesniveauet i håndværkerstanden. Ørsted fremhævede i stedet betydningen af, at den tekniske uddannelse kom til at bygge på almen naturvidenskab. Derfor skulle Den polytekniske Læreanstalt ligge i tæt forbindelse med universitetet, fastslog Ørsted med stor autoritet. Det lykkedes efterhånden at få kongen overbevist om det rimelige i forehavendet, skønt han fra starten havde stillet sig temmelig skeptisk til Ørsteds planer.

Den polytekniske Læreanstalt åbnede den 5. november 1829 kl. 11 med en højtidelighed, som blev overværet af majestæten og en række særligt indbudte gæster. Til lejligheden havde Oehlenschläger skrevet en stor kantate, som blev opført af et mandskor. Nogle af verselinierne sammenfatter på bedste vis romantikkens natur og menneskesyn: "Natur, du af din Fylde skænker / Velsignelser til Jordens Søn / Den stærke Forsker dybe Tænker / Beriger du med værdig Løn / Den, som med Videnskabens Fakkel / Nedstiger i dit mørke Hjem / Ham lønner du med dit Mirakel / Og Aander kan han mane frem."

Versene var nok møntet på H.C. Ørsted, som var blevet udnævnt til læreanstaltens første direktør. Den polytekniske Læreanstalt fik sammen med universitetets fysiske instrumentsamling, som Ørsted egenhændigt havde opbygget, til huse i hans professorgård i Studiestræde. H.C. Ørsteds ry som videnskabsmand var enormt på dette tidspunkt. Det er en vigtig del af forklaringen på, hvordan han ene mand kunne ændre enevældens uddannelsespolitik.

Et par år efter sin store opdagelse havde Ørsted foretaget en større udenlandsrejse til Tyskland, Frankrig og England, hvor han overalt lod sig fejre. Opildnet af succes vendte han hjem og oprettede i 1824 Selskabet for Naturlærens Udbredelse, som skulle formidle naturlærens skønhed til alle samfundets klasser. De sociale realiteter i guldalderens København dikterede dog en noget snævrere rekruttering af selska-

Digteren Adam Gottlob Oehlenschläger (1779-1850). Som ung ville han være skuespiller, men efter mødet med de to Ørstedbrødre sadlede han om til en akademisk karriere og endte som professor i litteratur ved universitetet. Han regnes for en af romantikkens største litterater.

Oplysningstidens store interesse for den tekniske udvikling fortsatte ind i romantikken. Her er det de tre lokomotiver, der konkurrerede om at blive forspand på verdens første jernbane Liverpool-Manchester. Det blev Robert Stephensons "Raket", der vandt det store væddeløb, som blev udførligt beskrevet i en stor reportage i det polytekniske tidsskrift. Redaktør G.F. Ursin kunne overbringe sine læsere den friske nyhed, kun tre uger efter selve begivenheden havde fundet sted i England.

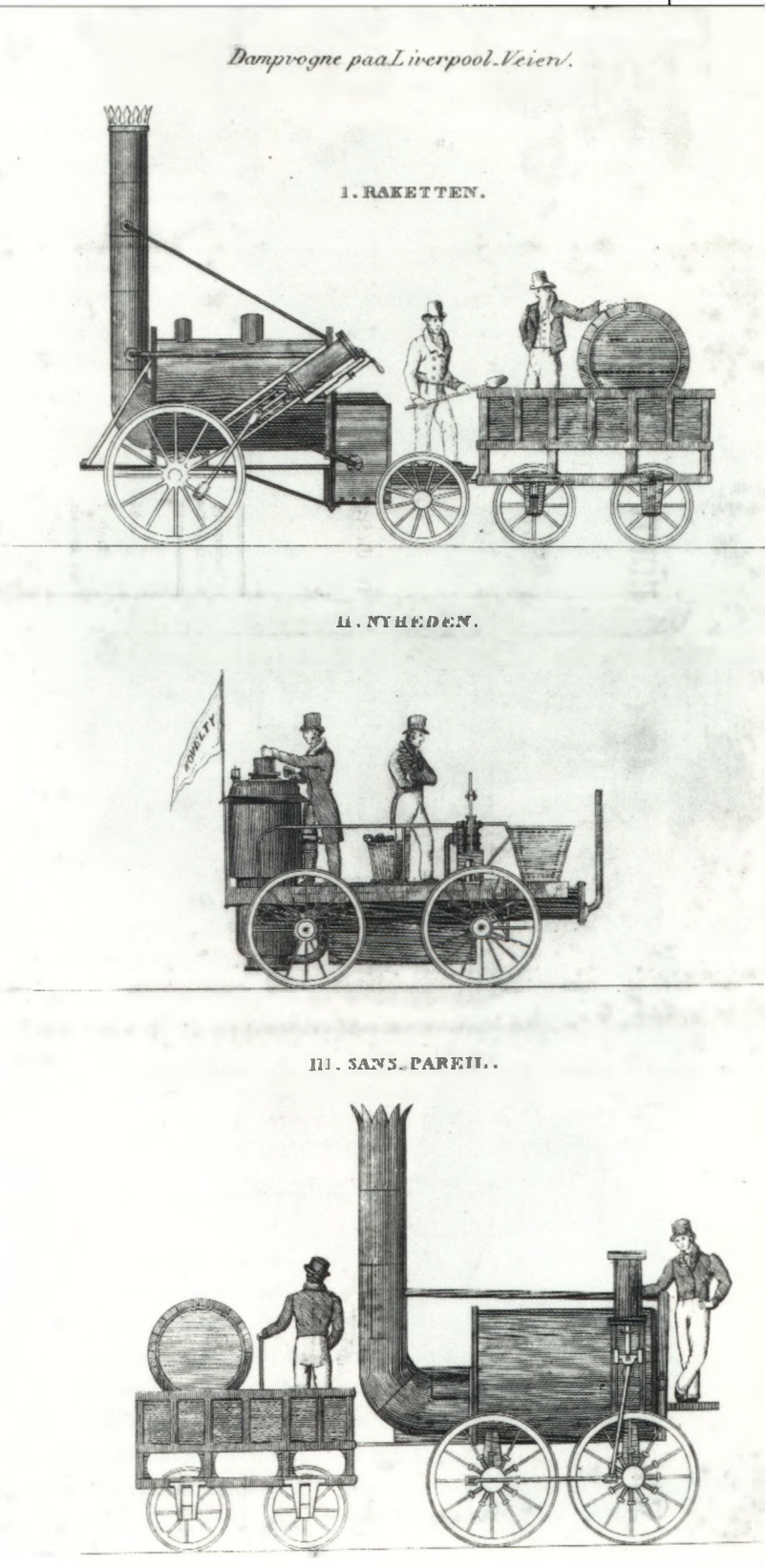
bets medlemmer, som stammede fra embedsstanden, aristokratiet og det dannede borgerskab. Medlemmerne opnåede med selskabet at skabe et offentligt frirum, hvor også mere politiske spørgsmål kunne diskuteres under dække af den almindelige videnskabelige oplysningsvirksomhed. Lignende aktiviteter foregik under dække i andre almennyttige selskaber, som havde til formål at skabe økonomisk fremgang i det danske kongerige.

Det samme mønster med politiske diskussioner under dække finder man i de tekniske og naturvidenskabelige tidsskrifter fra 1820'erne og 1830'erne. Denne type publikationer var ikke underlagt den forhåndscensur, som enevælden ellers udøvede med meget fast hånd. Oversatte og danske artikler om laugstvang eller næringsfrihed, afskaffelse af den kongelige manufaktur og ophjælpning af den private industri forekom for eksempel i alle16 årgange af "Magasin for Kunstnere og Haandværkere", som udkom mellem 1826 og 1842. Selve enevælden vovede man ikke at kritisere offentligt i skrift og tale. Tættest på en sådan uudtalt kritik kom måske det omtalte magasin for kunstnere, som ugen efter at have bragt budskabet om Frederik VIs død, på samme plads i bladet havde anbragt en artikel med anvisninger på "udrensning af latriner".

Embedsmændene i toppen kunne blive tvunget til at sige majestæten midt imod, når et enevældigt forehavende truede med at tage en uheldig retning til skade for almenvellet. Det forekom flere gange under Frederik VI, som blandede sig i alle sager og ville bestemme stort og småt. Anders Sandøe Ørsted ragede ved flere lejligheder alvorligt uklar med Frederik VI. Blandt andet vakte han majestætens irritation med at forfægte individets retsstilling i en række videnskabelige afhandlinger, som i 1826 indbragte ham et skriveforbud. Han fik valget mellem at indstille sine akademiske skriverier eller fratræde sit høje embede og valgte det første til fordel for en stor karriere som politisk embedsmand. Dermed forstummede romantikkens førende retskritiker i dansk guldalder.

I det hele taget ruger skyggen af enevælden over dansk guldalder, hvad historieskrivere har tendens til at overse i begejstringen over de videnskabelige, kunstneriske og æstetiske triumfer, som er romantikkens åndelige arv. Eftertiden anser denne arv for den fineste, nogen epoke i dansk historie kan opvise. Et overset spørgsmål er imidlertid den betydning, som enevældens repressive tolerance over for åndslivet har haft for det voldsomste udbrud af original kreativitet, dansk kulturhistorie endnu har set. En særlig form for tolerance, som gulddrengene fra Rudkøbing til fulde forstod at udnytte.

Michael F. Wagner,
Aalborg Universitet

Guldalderens

Fængselspræsten C.H. Visby, der forsvarede Worm.

Gennem det meste af guldalderen var straffen for forbrydelser strenge. Men hen imod enevældens slutning blev straffelovgivningen ændret, og synet pa forbrydere mere humant.

Forbrydelser har altid virket fascinerende. Guldalderen havde sine "causes célèbres", som hører med i billedet af denne periode. En af dem var den sag, der i slutningen af 1830'erne udsprang af mordet på cand.theol. Jens Peter Tønder. Karrieren var gået skævt. Tønder havde aldrig opnået præstekald, men måtte ernære sig ved undervisning. Han havde også været til søs og forsøgt sig som telegrafist. Jens Peter Tønder udgav bladet "Gammelt og Nyt", som han selv solgte på gaden iført et karakteristisk kostume, der skaffede ham plads som en af originalerne bag Københavns volde. Stor af skikkelse og iført lang frakke, hvide lærredsbenklæder og åbentstående skjorte indlod han sig gerne i filosofiske diskussioner. Det var lykkedes ham at samle en del penge sammen, og en lille arv var også kommet til. Det var kendt i byen, at han havde penge, som han opbevarede i sit yderst beskedne logi. Det var også her, at han i sommeren 1836 blev fundet myrdet.

Morderen viste sig at være den 22-årige Petri Claudi Ferdinand Worm. Han stammede fra Nyborg, men havde opholdt sig i København et års tid. Heller ikke han havde let ved at skaffe sig passende beskæftigelse. En plads som underofficer havde han hurtigt opgivet, og han havde derefter fået den idé, at han kunne prøve at få fingre i Tønders formue, som han havde hørt rygter om. Vejen hertil var at opsøge Tønder under foregivende af at ønske franskundervisning. Det krævede forudbetaling, som Worm skaffede ved at sælge en skjorte. I det lange løb var der dog ikke råd til megen undervisning, så Worm gik direkte til sagen. I første time forsøgte han at bedøve Tønder ved at medbringe nogle kager, som han havde drysset opium på. Det havde ikke megen effekt, og Worm besluttede at forsøge igen. Da Tønder næste gang nægtede at spise kagerne, kvalte Worm ham med et stykke sejlgarn og fjernede for cirka 12.000 kr. obligationer foruden rede penge fra rummet.

Der var tale om rent og skært rovmord. Afsløringen af morderen skyldtes som så ofte uforsigtig omgang med de tilegnede penge. Worm begyndte at købe ind og at sende penge hjem. En af pengeforsendelserne blev åbnet af postvæsenet, og mistanken for drabet faldt på den unge mand, hvis økonomiske situation pludselig syntes forandret. Worm havde forsøgt at rejse til udlandet, men han blev anholdt og tilstod under forhør at have begået drabet. Som sin forsvarer fik han beskikket prokurator Frands Martin Lange, der engagerede sig stærkt i forsvaret af Worm. Det samme gjorde fængselspræst C.H. Visby, der senere udgav sin "Dagbog over mine Besøg hos Petri Claudi Ferdinand Emil Worm" (1838).

strafferet

Det er en udbredt opfattelse, at både forsvarer og præst i for høj grad lod sig besnære af, at Worm stillede sig angrende an og søgte at påvirke stemningen ved hjælp af breve, digte og mere eller mindre sentimentale udtalelser, der skulle stille ham i et gunstigt lys.

Både forsvarer og præst lod Worms skriverier trykke og ledsagede dem med kommentarer, der skulle skabe en stemning for benådning af Worm. Efter loven var der nemlig ikke megen tvivl om udfaldet af retssagen. Ved drab gjaldt bestemmelsen i Christian Vs Danske Lov fra 1683 om, at der skulle bødes med "liv for liv". Danske Lov var en frugt af enevældens indførelse, og dens straffebestemmelser kom til at holde enevælden ud. Først i 1866 blev den afløst af en mere tidssvarende straffelov. Loven anvendtes af domstolene i sin fulde strenghed. Ved Hof- og Stadsretten idømtes Worm dødsstraf, og denne dom stadfæstedes senere af Højesteret. Det var kongens ret at benåde forbrydere; Frederik VI lod sig ikke rokke, og der blev ikke givet pardon. Worm blev henrettet den 20. november 1838.

Dødsstraf var straffen for drab. Og henrettelser var en del af dagligdagen i guldalderens Danmark. Omkring 1800 havde man diskuteret denne straf, men ingen overvejede i 1800-tallets første årtier at afskaffe dødsstraffen. Dødsstraffen skabte tryghed, og først med straffeloven af 1930 forsvandt denne straf for drab. Tidligere havde dødsstraffen også været straffen for tyveri. Men denne straf var blevet afskaffet i 1771, og i 1789 var der blevet indført en mildere tyveristraf, der gav mulighed for at graduere straffen efter forbryderens forhold og omstændighederne omkring forbrydelsen. Det var ikke nogen mild straffelov efter vore dages begreber, men dengang som nu var tyveri den mest udbredte forbrydelse, og en almindelig klage var, at lovgivningen var for mild. Guldalderens største jurist, Anders Sandøe Ørsted, refererer et sted, at man netop var tilbøjelig til at se en formildet tyverilovgivning "som Kilden til de mange og grove Tyverier, der, efter hvad man forudsætter, nu skulle gå i Svang fremfor i gamle Dage".

At kriminaliteten er stigende, har tilsyneladende altid været en udbredt opfattelse, og det var næppe egnet til at skabe popularitet omkring en mild tyverilovgivning, at guldaldertidens mest opsigtsvækkende forbrydelse netop var et tyveri – af et nationalt klenodie. Det var dog næppe den nye straffelov, der inspirerede guldsmed Heidenreich til tyveriet af guldhornene i 1802. Det var forbløffende let for tyven at skaffe sig adgang til Kunstkammeret, hvor guldhornene blev opbevaret, og det var kun et tilfælde, som førte til opklaringen. For sent. Guldhornene var smeltet om til ligegyldige smykker. I stedet fik vi Oehlenschlägers digt, der indvarslede guldalderen. Selv om tyveristraffen var formildet, var den dog streng nok til, at guldhornenes banemand kunne indsættes på livstid i tugthuset. Han kom til at tilbringe 37 år i fængsel, inden han blev løsladt som en gammel mand. For en mand som Heidenreich var der ingen sympati.

Der var heller ikke stemning for en mildere straf til Ole Kollerød, der havde været indblandet i et rovmord, selv om han skrev sit eget levnedsløb for at forklare sig. Han har fået eftertidens sympati, men han undgik ikke henrettelse i 1840.

Selv om straffene var strenge, blev ikke mindst den sene enevælde en periode, hvor synet på forbrydelse og straf ændredes. Juristen Anders Sandøe Ørsted forfattede nye og mere tidssvarende straffelove i årene omkring 1840, og fængselspræsten C.H. Visby var en af pionererne, når det gjaldt opdragelse af fanger og et mere humant syn på de indsatte. Måske havde han ladet sig narre af Worm, men på længere sigt var det den mere forstående og nuancerede opfattelse af forbryderen og hans handling, der kom til at sejre over den gamle straffelovgivnings strenghed.

Ditlev Tamm,
Københavns Universitet

Jens Peter Tønder i sin karakteristiske påklædning.

En smagfuld

Den illuminerede Bazar, som arrangeret af Gaetano Amici. Træsnit af Peter Meisling, trykt af Louis Klein i Bazarens "Officin" i 1845.

Med blomster, fyrværkeri og et stort opbud af opfindsomme forlystelser blev Tivoli på kort tid en elsket københavnsk attraktion. I artiklen fortæller arkæolog Ida Haugsted, forfatter til bogen "Tryllehaven Tivoli", om havens første sæsoner.

Den 7. april 1842 fik journalisten Georg Carstensen (1812-1857) tilladelse til at etablere "Kjøbenhavns Tivoli og Vauxhall" på en 5-års lejekontrakt med Ingeniørkorpset, ejeren af de hen ved ni tønder land på Dronningens Enghave. Tivoli stiftedes som et aktieselskab i maj 1843, og da haven åbnede for publikum den 15. august kl. 16, var den kun halvfærdig. Først i sæsonen 1845 kunne anlægget betragtes som færdigt efter planen.

Etablissementets formål var at skaffe publikum en billig, bekvem og behagelig forlystelse og åbne en erhvervskilde for handlende og industridrivende, meddelte Carstensen mulige aktionærer. Der skulle være talrige forlystelser, caféer, basar, restaurant og en koncertsal, og det kom der. Tivoli var en folkelig idé realiseret af Carstensen i tidens ånd, kun to år efter at Christian VIII havde godkendt kommunalreformen i januar 1840. København fik en borgerrepræsentation med seksten folkevalgte mænd, der med baggrund i handel, industri og håndværk var aktive i den liberale bevægelse og politiske opposition. Carstensen var ikke bange af sig, han budgetterede med et besøgstal på 100.000 gæster pr. sæson. I første sæson, der sluttede den 2. oktober, havde Tivoli haft besøg af 175.000. Et flot resultat.

Tivoli som anlæg med pavilloner og forlystelser blev tegnet af den dengang helt ukendte Harald Conrad Stilling (1815-1891), elev af G.F. Hetsch. Hans succes

forlystelse

Portræt af Georg Carstensen malet i 1834, antagelig af Adam Müller.

førte i slutningen af 1840'erne til opgaver som I.C. Jacobsens Bryggeri i Valby, Casino i Amaliegade, Maglekilde Vandkur i Roskilde med mere, og han blev, efter en femårig udenlandsrejse, stadsarkitekt i København.

Opgaven med Tivoli var bundet af, at eksisterende bevoksning og en zig-zag allé af dobbelte rækker elme- og lindetræer, "Promenaden", ikke måtte fældes. Bygninger måtte kun opføres i træ på grund af militære restriktioner. På hver side af "Promenaden" blev der opført lette, lysegule træpavilloner med brædde- eller sejldugstag i grupper på tre, nogle med pompejanske dekorationer af Carl Løffler, der arbejdede på Thorvaldsens Museum, som også var under opførelse i 1840'erne. Gartner Frederik Wilhelm Frisinette (1808-1880), ejer af planteskolen Lille Rolighed ved Gl. Kongevej, anlagde runde og ovale græsplæner, snoede stier, plantager med løvhytter og blomsterbede med levkøjer, roser og georginer. Stillings inspiration var Dyrehaven, Søndermarken, de romantiske haver ved danske herregårde og forskellige lyst- og landsteder, som han besøgte, før han tegnede Tivoli.

Maleren C.W. Eckersberg, der var i Tivoli med sine døtre på åbningsdagen den 15. august 1843, skrev i sin dagbog: "Hvor blev vi overraskede ved at see det smagfulde Anlæg af det Heele, de smukke Pavilloner, Theater, Bazar, og Concertsal, Jernbanen, Rutschbanen, Gondoler. Alt meget smukt belyst af Lamper. Veiret var overordentlig skjønt, en stor Masse af Mennesker var her samlede". Da Eckersberg besøgte Tivoli et par dage senere, morede han sig godt med sine børn og nød især "den skjønne Musik som der blev udført". Ansvarlig var kapelmester H.C. Lumbye (1810-1874), der til Tivolis første sæson komponerede polkaer og galopper; den bedst kendte er "Champagnegaloppen", som blev uropført i den populære Koncertsal i 1845. Ved et særarrangement den 11. oktober 1843 efter sæsonafslutning var H.C. Andersen i Tivoli og skrev i sin almanak: "I Tivoli -, Carstensens Aften. Begyndt det chinesiske Eventyr", og han skrev om kejseren af Kina i "Nattergalen", der udkom i "Nye Eventyr" november 1843.

I Tivoli var der flagstænger, lygter, kinesiske paraplyer, statuer, piedestaler med vaser, og indtil 1860'erne stod der i havens midte en "Obelisk" omgivet af tre voliere med kaniner, aber og papegøjer. Der var et "Hjortested" med to hjorte og "Grotten", hvor der solgtes rent vand fra Kirsten Piils Kilde i Dyrehaven. Ved voldgraven var der fire gondoler, der var tetelte på glaciset, og på Øen, inddraget i 1844 (sløjfet 1886) med "Skillingsbroen", en cafépavillon. Bag Koncertsalen opførtes et højt vandtårn med udvendige trapper, kaldet "Observatoriet". På det flade tag med sundudsigt, stod teleskoper og et vandkar. Karret var med to zinkrør forbundet med et nedgravet trækar med render til to små fontæner på hver side af Koncertsalen. De havde kun én stråle, men smukt tog det sig ud, skrev "Tivoli-Avisen". I haven, som den stod færdig i 1845, var opført en rund cirkusbygning med telttag og hestestald. Et ishus isoleret med risskaller for enden af "Promenaden" var forpagtet af Mini & Co., Gianelli og Grandjean, der drev de velbesøgte konditorier i Divan 1 og 2.

I den v-formede Bazar med forhøjet midterparti, havens største bygning, var der spisesal med spejle og dekorationer. I de to sidefløje med kolonnade udlejedes lokaler for sæsonen med konditori, ølhandel, blomster-, tobaks-, handske- og skopudserbutik. På taget sad udskårne dragger, et lysende tårnur og vejrdragger. I det største butiksareal var der salg af dansk kunstindustri, hvor 10-12 handlende kunne leje hyldeplads til stik, bøger, broderier, nips, arbejder i metal, voksduge og så videre. I 1844 var der lodtrækning i Koncertsalen, og de fem hovedgevinster var: et taffelur med glascylinder, en temaskine i messing, en punchebolle i kry-

Brevhoved med farvelagt stik af "Tivoli Concert Salon" og Divan 2. Stukket af Søren Schiøtt 1845.

stal med tolv glas på fod, et forgyldt testel i porcelæn og en teaterkikkert.

I Bazarens "Officin" tryktes "Tivoli-Avisen" 1844-46 af redaktør Gottlieb Isachar Siesbye, senere redaktør af københavneravisen "Flyveposten". Avisens træsnit udførtes hos xylograf Axel Kittendorff, og i 1846 udgav Carstensen "Tivolis Historie i Billeder" med træsnit af Peter Ludvig Meisling, søn af rektor Meisling i Slagelse, kendt fra H.C. Andersens skolegang.

I Bazarens butik nr. ni kunne man for to specier få optaget sit portræt på en sølvbelagt kobberplade dækket af glas, en teknik der havde været kendt siden august 1839, da L.J.M. Daguerre solgte sin opfindelse til den franske regering. Atelieret i Tivoli var et af de første af sin art herhjemme, og H.C. Lumbye komponerede i 1843 Daguerreotyp-Galop, eller No. 2. Fra de to første sæsoner kendes ingen fotografer eller fotografier, men i 1845 var fransk-manden Pierre Bouillé Tivolis fotograf. Der kendes to portrætter af ham i Det kgl. Bibliotek, et af Frederik Barfod med sønnen Hans Peter og et af J.H. Hegermann-Lindencrone.

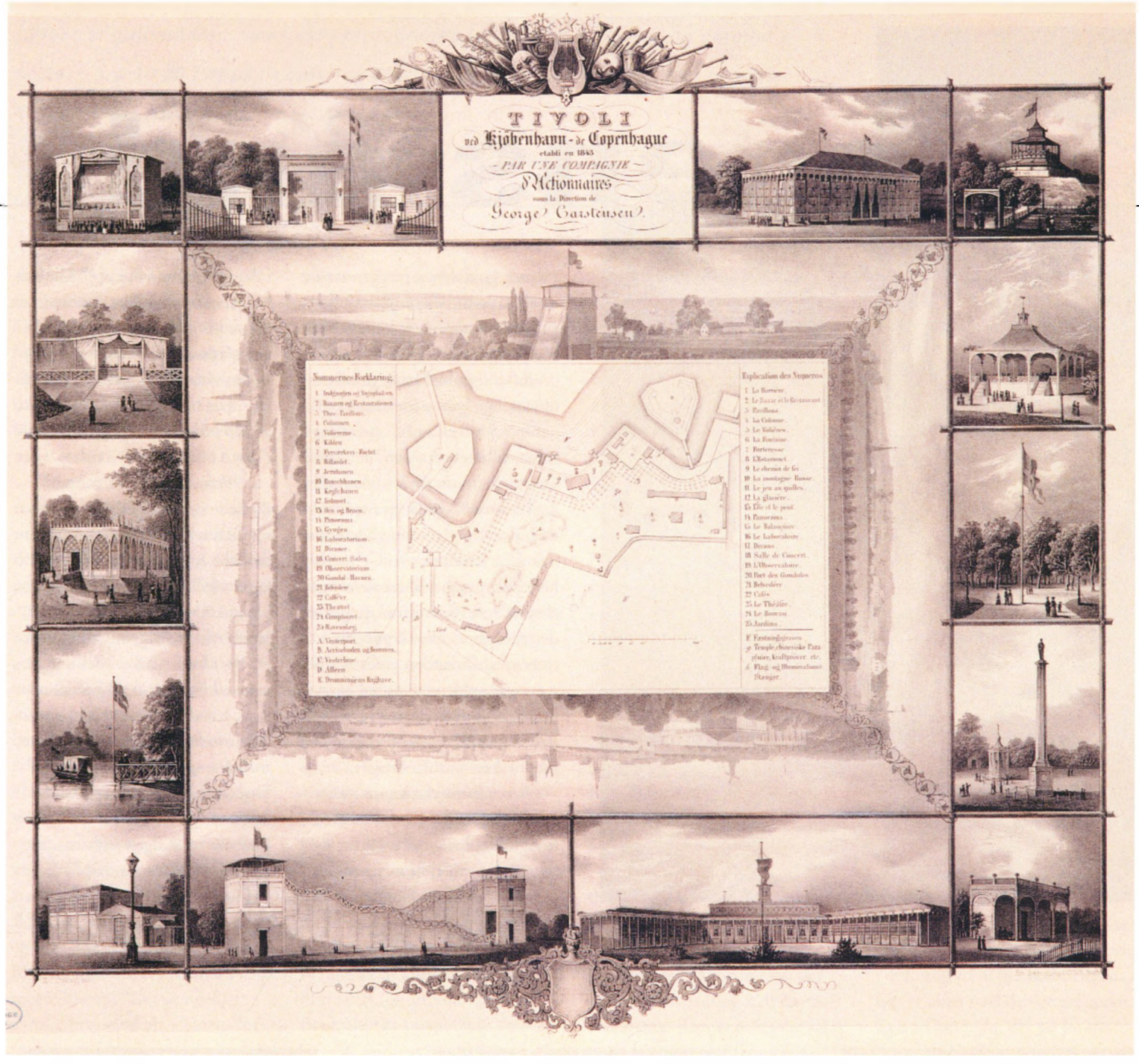
Carstensen havde før Tivoli arrangeret vauxhalls eller lysshows i København, hvor postmester Chr. Høegh-Guldbergs etablissement i Vordingborg stod for fyrværkeri og illumination. Han stod for det første Tivoli-vauxhall den 30. august 1843 med fyrværkeri og illumination af 10.000 orientalske lamper i guirlander og festoner. Efter sæsonen rejste Carstensen til Rom, hvor han fik kontakt med kunstfyrværker Gaetano Amici (1815-1882) i Frascati, søn af den lokale "festolo". Amici kom til Tivoli i 1844, og et fyrværkerifort "Castel Diavolo" opførtes på Kongens Enghave. Det stod kun et år, da jernbanen til Roskilde blev anlagt her, men siden brændte Amici fyrværkerier fremstillet i eget laboratorium ved Øen og volden. Fyrværkeri i italiensk stil og illumination med kulørte lamper af glas fra Holmegaard blev en fast Tivoli-tradition, i dag varetaget af fyrværker Lars Hoffmann Barfod i Tune.

Der var fra første sæson skydebane, billard, kastegynge, kraftprøver, en karrusel og rutschebane i Tivoli. Karrusellen var i elegant kinesisk stil på højt podium med udskårne malede træsøjler, der bar et pyramidetag med malede drager. Mekanikken var en drejeskive drevet af et spil skjult i podiet og trukket af en hest; muligvis konstrueret af opfinderen Johannes Langgaard. Jernbanen, Tivolis stolthed, bestod af femten vogne og et lokomotiv, der roterede på drejeskiven. På en platform under taget var der plads til seks musikere, og H.C. Lumbye komponerede Damp Carrouselbane Galop i 1843 til forlystelsen.

Den første rutschebane i landet opførtes 1843 i Tivoli og var i brug til 1886. Det var den dyreste og højeste bygning i haven, den ragede op over træerne og bestod af to trappetårne med flade tage forbundet af to svajede baneløb med skinner. Der kørte to polstrede vogne med fire små hjul til to passagerer, der besteg vognen øverst i tårnet. Et hejseværk med spil trak vognen lodret op i tårnet, og som "Politivennen" skrev, stod frygt og gysen malet i folks ansigter under den syv sekunder lange rutschetur.

Pierre Bouillés daguerreotypi af historikeren Frederik Barfod (1811-1896) med sønnen Hans Peter (1843-1926), senere læge. Optaget den 11. september 1845 i Tivoli.

H.C. Stillings plan over Tivoli indrammet af panorama over København og Øresund.

I Pantomimeteatret, den helt store folkesucces, optrådte Niels Henrik Volkersen første gang i "Scener af Pjerrots Liv" i 1843. I 1845 fremviste matematiker og fysiker Laschott fra Wien fysiske eksperimenter på teatret: hydro-oxygen-gaslys, naturlig magi og farvestrålende fortryllende transparente tågebilleder med knaldgas-flammeeffekt. Laschott viste tretten prospekter fra Tyrol, Hofkirche i München, Notre Dame i Paris og så videre, og pladsen foran teatret oplystes nogle minutter af en knaldgas-flamme. Billedernes lys og skygge var så klare som på mesterlige malerier, et vinterligt landskab med en sø blev under forestillingen forvandlet til det dejligste forårslandskab, der kunne konkurrere med naturen selv. Det gjorde et stærkt indtryk på publikum.

I "Det fysiske Teater" eller eksperimentarium i en tilbygning til vandtårnet blev der i 1845 demonstreret ti eksperimenter, som viste atmosfærens tryk, vandets bestanddele, en hvid glaskugles forvandling til en rubinrød, legemers forbrænding under vand og elektriske forsøg. Antagelig udført af Martin og Bourquin, optikere og mekanikere fra Amsterdam.

Tivolis historie er mangfoldig og lang, der skete mange ændringer, ombygninger og så videre i årenes løb – men Tivoli er i dag det ældste forlystelsessted i verden, der stadig findes på det oprindelige sted.

Ida Haugsted

Rosens ånd

'Adelaïde d'Orleans', Jacques 1826.

I dansk guldalder optager roserne en stor plads, både i haven og i guldaldermenneskets bevidsthed. Haverosen, eller kultivaren, er et produkt af guldaldermenneskets umættelige behov for at styre naturen, at forskønne og forfine, måske ligefrem forklare naturens umiddelbare skønhed – dog uden den dramatik og kamp for liv og død, der foregår i den vilde natur uden for havehækken. Gennem hele Europas guldalder så at sige eksploderer rosentiltrækningen – det vil sige, at man krydser to roser med hinanden ved kunstbestøvning og derved skaber et nyt individ. Modsætningen hertil er naturbestøvning, der foregår uden menneskets indblanding.

Rosengartneren kunne tilfredsstille behovet for en skønhed og mystik, der hang tæt sammen med naturen, og med kunstbestøvningen fik han en lille finger med i det guddommelige spil. Gartneren arbejdede nu ikke mere som en art alkymist, som visse tidligere urtegårdsmænd blev sammenlignet med, men som en kender af plantens biologi. Med den baggrund blev han en slags skaber – i dette tilfælde af nye roser.

Planteskolerne i Danmark dyrkede hovedsagelig frugttræer, og de fleste planter til guldalderhaverne importeredes fra Tyskland, Holland og Frankrig. Omkring 1800 var der ikke mange haveroser at vælge imellem. Det er den samme halve snes der går igen – blandt andet Capucinerrose, Maiden's Blush, Provinsrose, Albarose og Centifolierose. Men med franskmændene André Dupont, der i begyndelsen af 1800-tallet som den første satte kunstbestøvningen i system, og J.P. Vibert, der grundlagde Europas første egentlige rosenplante-

'Gloire de Dijon', Jacotot 1853.

'Aimée Vibert', Vibert 1828.

'R. centifolia 'Major', før år 1600.

I løbet af guldalderen nærmest eksploderede interessen for roser og antallet af sorter – fra 10-20 i 1810 til omkring 6000 i midten af århundredet. Det fortæller Torben Thim fra Rosenplanteskolen i Løve om.

'Souvenir de la Malmaison', Beluze 1843.

skole i 1815, blev mulighederne utallige. Vibert havde allerede i 1816 et sortiment på 200 forskellige haveroser. Flere rosengartnerier kom til også i Danmark, og da guldaldertiden ebbede ud, kunne havefolket vælge mellem mere end 6000 forskellige roser.

De magtbeseglende, dominerende og arkitektoniske storhavers tid var forbi, landskabshaven med sin "idealiserede natur" vandt indpas, og fornyelsen af boligkulturen, hvor der til mindre borgerhuse og landhuse knyttedes haveanlæg, udviklede sig med rivende hast. Både i de store landskabshaver og de mindre borger- og landhaver var der et indhold af arkitektonisk tilsnit: afgrænsede blomsterhaver, lysthuse, udvalgte siddepladser, pergolaer, plantemure, bassiner – alt sammen lige noget for rosen at drapere sig over, klatre på eller spejle sig i. Guldalderens haveejere fik i 1830 deres eget talerør gennem "Selskabet til Blomsterkulturens Fremme", som senere blev til "Det kongelige danske Haveselskab". Tidens forfattere udtrykte samstemmende, at rosen er alle blomsterelskeres erklærede yndling.

Men hvorledes anvendtes rosen i guldalderhaven, og hvilke roser var de mest populære? I J.L. Mansas "Have-Katekismus", der udkom i adskillige oplag, fortælles det, at rosen for eksempel kan udplantes i rækker sammen med agurker, bønner og ærter. Her kunne man så, samtidig med at der blev hentet grøntsager til køkkenet, skære rosenbuketter til vaserne i stuerne. Mansas haveforslag er stram økonomihave (nyttehave), hvor rosen er udpræget luksus og heller ikke levnes megen plads.

At dyrke rosen har været af stor betydning ikke kun i guldalderens borgerhaver og på de kongelige slotte. Ifølge vestsjællandske Karoline Graves optegnelser 1821 i Danmarks Folkeminder nr. 24 blev rosen dyrket på hovbondens havelod og i mange fattige landsbyhaver – næsten altid i selskab med lavendel. Fru Graves fortæller videre, at landsbyboere kom brændevin på rosenbladene, hvoraf man fik et godt duftstof, der stænkedes på tøjet. Man lagde desuden tørrede rosenblade på en glød på bilæggerovnen for at sprede rosenduften i stuen.

Modsat den beskedne haves ene eller få roser lægger en af 1800-tallets flittigste havebogsforfattere "kunst- og handelsgartner" F.I. Chr. Jensen vægt på at starte med lysthuset, hvortil han mener, der skal bruges 8-10 slyngroser af kultivarerne Bengal florida (R. multiflora 'Carnea'), Boursalti (R. pendulina), Capreolata (R. sempervirens), Ruga, félicité perpetuelle (Félicité perpétué), Fortune's yellow (også kaldt Fortune's Double Yellow); nutidens benævnelser er anført i parentes. Titlen gartner afløser tidligere tiders urtegårdsmand, og "kunstgartner" er forløber for titlen havearkitekt.

Guldaldermennesket besad en sjælden samlermani, og visse haver havde særlige kvarterer med betydelige variationer og antal sorter. På godserne Enrum, Gjorslev og Sølyst fandtes eksempler på rosariet, en afdeling af haven anlagt udelukkende med roser. Det var også højeste mode at kultivere roserne i potter; blomsterelskere kunne således have mange forskellige sorter, selv hvor pladsen var trang. Desuden kunne mure espalieres, eller roser kunne dyrkes på skærme, buer og fritstående søjler. Roserne blev også arrangeret i frilandsgrupper, et udtryk der dækker over en plantering med et udvalg af store kraftige rosenbuske, for eksempel Gallicarose, Albarose, Centifolierose ('Malernes Rose'), Mosrose, Damascenerrose og Bourbonrose.

Til rosenparterren, hvor bedene ofte var indfattet af klippede buksbom, anvendtes for eksempel Månedsrose, Bengalrose og den lave Bourbonrose 'Souvenir de la Malmaison'.

På Sorgenfri Slot lod enkedronning Caroline Amalie i 1850 efter sigende anlægge en rosenhave med tidens hotteste havemode: den højstammede rose, det vil sige 120, 160 og 220 cm høje rosentræer. Kronerne kunne stå ret i vejret som koste, men de kunne også fra 220 cm's højde nå jorden med slyngrosernes lange bøjelige skud. Man må forestille sig en slags parterre med blomstrende småtræer.

Højstammede roser blev også brugt til kortere eller længere alléer i haven. Rosentræerne har været sorter som Ruga, Aimée Vibert, Gloire de Dijon, Adelaïde d'Orleans og Félicité Perpetué, der kunne hænge i kaskader fra podestedet i toppen af stammen og ned til jorden. Til de lavere stammede roser anvendtes Coupe d'Hébé, Königin von Dänemark, Duchesse de Berry med flere. På samme tid anlagdes rosenhaven i Bernstorffs Slotshave, muligvis også udelukkende med højstammede roser.

Denne have er under restaurering, og der er de seneste par år foretaget en dybtgående research, både hvad angår historien, datidens dyrkningsmetoder og hvilke rosensorter, der var repræsenteret, i et forsøg på at genskabe haven. Det er uden tvivl den eneste rosenhave i Danmark, der vil kunne bringe guldalderens smag frem på nethinden. Haven vil i 2001 kunne besøges under navnet "Dronning Louises Rosenhave".

Torben Thim

Søndag den 10. september klokken 11 holder Torben Thim foredrag på Nationalmuseet om rosen og haven i guldalderen.

Danmark til

J.J.A. Worsaae.

I 1840'erne blev der fra både dansk og tysk side argumenteret for en historisk ret til området mellem Kongeåen og Ejderen. Med mere eller mindre fantasifulde historiske og arkæologiske argumenter påberåbte aktørerne sig en ældgammel national tilstedeværelse i området. Striden nåede sin foreløbige kulmination med treårskrigen 1848-1850.

Dengang jeg drog afsted,
dengang jeg drog afsted,
min pige ville med,
ja, min pige ville med.
Det kan du ej, min ven!
Jeg går i krigen hen,
og hvis jeg ikke falder,
kommer jeg nok hjem igen.
Ja, var der ingen fare,
så blev jeg her hos dig,
for alle Danmarks piger,
de stole nu på mig;
og derfor vil jeg slås
som tapper landsoldat,
Hurra, hurra, hurra!

I dag er det svært ikke at trække på smilebåndet ad den kække og krigsbegejstrede soldat i Peter Fabers velkendte sang med melodi af Emil Horneman. Men da verselinierne blev til i 1848, var der faktisk tale om et yderst konkret stykke krigspropaganda. "Den tapre Landsoldat", som sangen egentlig hedder, udkom nemlig den 10. april, umiddelbart efter udbruddet af den første slesvigske krig.

I løbet af 1800-tallets første halvdel havde borgerskabet over det meste af Europa sat det nationale spørgsmål på dagsordenen. For Danmarks vedkommende gjaldt det etableringen af en ny nationalstat med Ejderen som sydgrænse til afløsning for den gamle helstat, der ud over det danske kongerige også omfattede hertugdømmerne Slesvig og Holsten. "Danmark til Ejderen"-politikken ville betyde en indlemmelse af hele Slesvig i kongeriget uden hensyntagen til det tysktalende flertal i den sydlige del.

Heroverfor stod de tysksindede slesvig-holsteneres krav om, at de to hertugdømmer skulle forblive "evig tilsammen udelte", sådan som Christian I havde forpligtet sig til i 1460, og at også Slesvig skulle optages i Det Tyske Forbund, uagtet at der i Nordslesvig var dansk befolkningsflertal. Set i bagklogskabens lys havde den rigtige løsning på konflikten naturligvis været den deling af Slesvig, som blev en realitet efter folkeafstemningen i 1920. Forslaget var ganske vist fremme allerede i 1848, men blev afvist fra dansk side – Danmark var parat til at kæmpe for Ejdergrænsen!

Fra både dansk og tysk side blev der i 1840'erne argumenteret heftigt for en historisk ret til det omstridte landområde mellem Kongeåen og Ejderen. En af aktørerne var den unge danske arkæolog Jens Jacob Asmussen Worsaae (1821-85), der senere blev direktør for Nationalmuseet. Trods sin unge alder var Worsaae allerede en anerkendt videnskabsmand, der også i international sammenhæng må regnes for en af den moderne arkæologis grundlæggere. I 1843 havde han som kun 22-årig fået udgivet "Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhøie", verdens første arkæologiske oversigtsværk med vidtgående konklusioner angående det danske folks oprindelse og udvikling. Endvidere stod han som den ubestridte sejrherre efter flere skarpe opgør med den ældre generation af historikere, der traditionelt opfattede sagnhistoriens overleveringer om konger og helte ikke som myter, men som troværdige beretninger om historiske personer og begivenheder.

Politisk var Worsaae derimod ingen oprører. Han havde støttet enevælden, indtil dens fald var en realitet i marts 1848, og kravet om et "Danmark til Ejderen" tilsluttede han sig også først, da det samtidig med enevældens afskaffelse blev landets officielle politik. Men derefter kastede han sig med fuld styrke ind i den nationale propaganda mod den nye hovedfjende: Tyskland.

I det første krigsår tog Københavns Universitet initiativ til en skriftserie med titlen "Antislesvigholstenske Fragmenter" under henvisning til den efter dansk opfattelse uretmæssige sammenkædning af de to hertugdømmer. Den nationalliberale politiker, professor A.F. Krieger, var redaktør, og bidragyderne var fremtrædende videnskabsmænd, jurister, historikere og sprogforskere.

Danevirke!

Blandt de lærde mænd var J.J.A. Worsaae, der leverede en afhandling om Danevirke, "danskhedens gamle grænsevold mod syden", som det nok så sigende hed i undertitlen.

Worsaaes bidrag var skrevet under indtryk af det danske nederlag i slaget ved Slesvig by den 23. april 1848, hvor området omkring Danevirke havde været skueplads for blodige kamphandlinger – nærmest som en gentagelse af historien. Hele afhandlingen var da også gennemsyret af foragt for den svigefulde og erobringslystne stormagt, der op gennem tiden til stadighed havde truet det tapre og retskafne Danmark.

Hovedpåstanden var med Worsaaes egne ord, at: "de ældgamle Grændsevolde Danevirke og Kurgraven [Kovirke] ere endnu, som for tusinde Aar siden, den danske Nationalitets Hovedgrændse mod Syden". Det store voldanlæg fra oldtid og middelalder blev dermed gjort til symbol på et ældgammelt nationalt sammenhold i Danmark. Navnlig opførelsen af den såkaldte Thyras vold skildredes i svulstige vendinger:

"Men nu, sige de gamle Sagn og Sange, mødte paa Thyres Opfordring ved Jyllands Grændse Skaaninger, Lolliker, Falsterboer, Sjællændere og Fyenboer – Alle som een Mand besjælede af den Tanke, at reise de danske Enemærker et Danevirke, som skulde hævde Danmarks Uafhængighed og byde fremmede Voldsmænd, især de overmodige tydske Naboer Trods." Senere forskning har vist, at beretningen om dronning Thyras voldbyggeri ikke har noget som helst med den historiske virkelighed at gøre, men "Antislesvigholstenske Fragmenter" var naturligvis ikke et egnet sted til kildekritiske spørgsmål.

Ud over Danevirke, der i sig selv var et håndfast bevis på, at Slesvig var – og skulle forblive – dansk område, havde Worsaae flere argumenter, overvejende af sproglig art. Han kunne således anføre adskillige stednavne, to runesten, dialektale forhold samt den gamle administrative inddeling i herreder, der tilsammen godtgjorde, at det danske land strakte sig til Ejderen, og at tyskerne uretmæssigt var trængt ind på naboens grund: "Thi Moderlandet Danmark er knyttet til Slesvig ved alle de hellige og uopløselige Baand, som fælles Sprog og Nationalitet, som fælles historiske Minder fæste".

Ligesom de fleste andre af samtidens danske intellektuelle var Worsaae i stand til at fortrænge, at der i århundreder havde eksisteret et nært og uproblematisk forhold mellem dansk og tysk, og fremstille det, som om der siden middelalderen var foregået en bevidst og ondsindet germanisering af Slesvig. Hele problemstillingen var imidlertid en anakronisme, eftersom det først var i 1800-tallet, at nogen overhovedet begyndte at interessere sig for, hvilket sprog kongens undersåtter, "folket", talte. Selve folkebegrebet var endog en ny opfindelse.

Danevirke-afhandlingen indeholdt desuden mange lovprisninger af det nordiske fællesskab, som i parentes bemærket også var en 1800-tals opfindelse. Det har givetvis spillet ind, at man fra dansk side havde appelleret til Sverige og Norge om at komme det betrængte broderland militært til hjælp i dets kamp mod den tyske overmagt. I hvert fald kunne Worsaae optimistisk skrive, at: "Rundtom i Nordens Bygder gribes Sværdet, for at hævde Danmarks og Skandinaviens Selvstændighed. Tydskerne skulle, som vi haabe, snart see de skandinaviske Krigere ved Danevirke". Dem fik de nu aldrig at se.

I Tyskland var det først og fremmest den kendte sprog- og folkemindeforsker Jacob Grimm, der leverede "videnskabelige" argumenter for de tyske territorialkrav. Samme år, 1848, havde han

Danevirke. Del af det store voldkompleks fotograferet fra luften.

Mel. af E. Horneman.

Engang jeg drog afsted,
Dengang jeg drog afsted,
Min Pige vilde med,
Ja min Pige vilde med.
Det kan Du ej, min Ven!
Jeg gaar i Krigen hen,
Og hvis jeg ikke falder, kommer jeg nok hjem igjen.
Ja var der ingen Fare, saa blev jeg her hos Dig,
Men alle Danmarks Piger de stole nu paa mig,
Og derfor vil jeg slaas som tapper Landsoldat.
Hurra, Hurra, Hurra!

Min Fader og min Mo'er,
Min Fader og min Mo'er,
De sagde disse Ord,
Ja de sagde disse Ord:
Naar dem vi stoler paa,
I Krigen monne gaa,
Hvem skal saa pløje Markerne,
og hvem skal Græsset slaa.
Ja det er netop derfor vi alle
maa afsted,
For ellers kommer Tydsken og
hjælper os dermed.
Og derfor vil jeg slaas som
tapper Landsoldat.
Hurra, Hurra, Hurra!

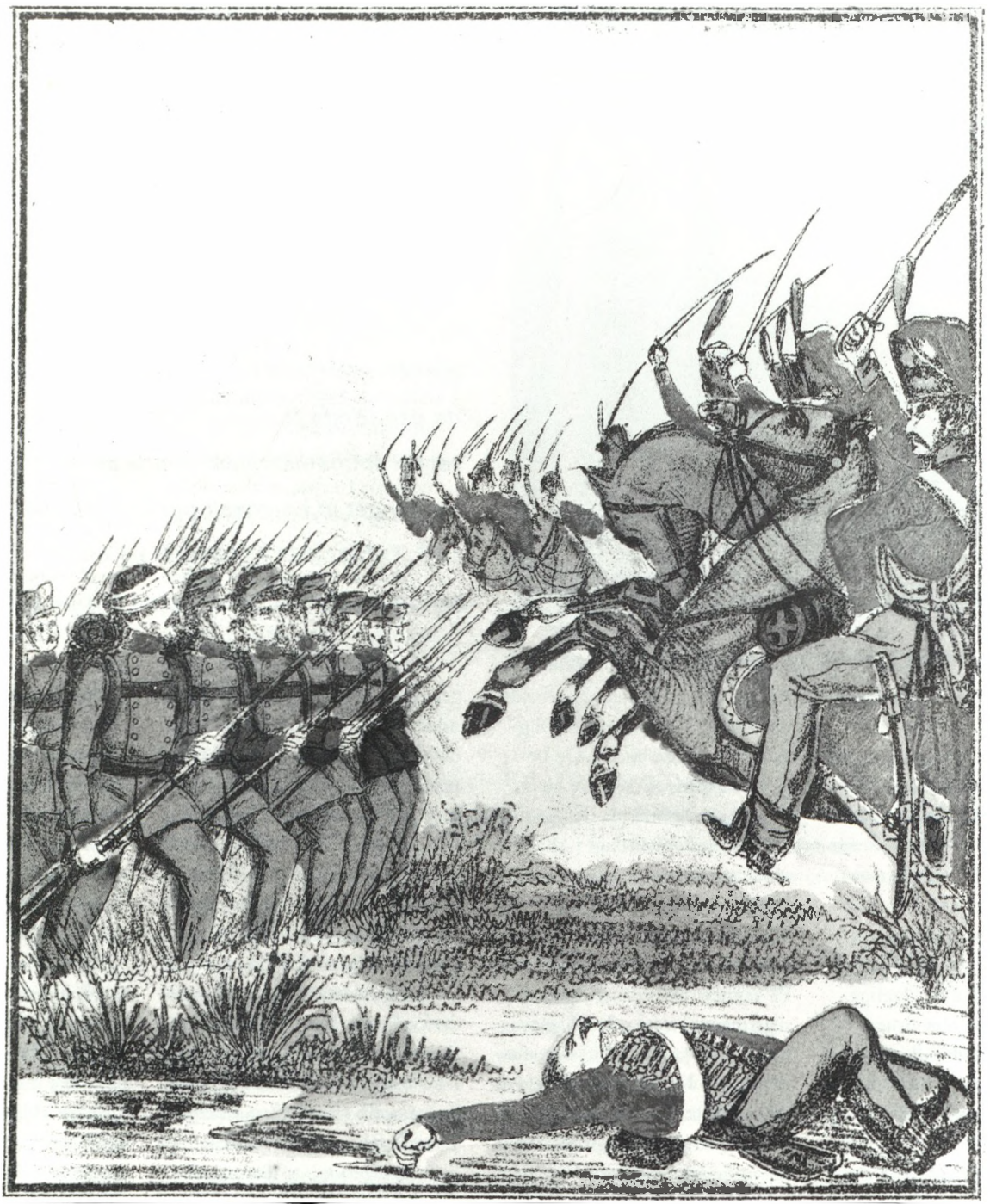
formuleret en særlig "tysk folkeret", der drev forestillingen om, at nationalt tilhørsforhold kunne bevises objektivt ud i det helt absurde. I sin tyske sproghistorie, "Geschichte der deutschen Sprache", fremførte han, at Tyskland havde ret ikke blot til de områder, hvor der i dag boede tysktalende folk, men også til dem, hvor sproget engang havde været talt. Det betød, at de igangværende bestræbelser på at samle det adsplittede Tyskland til ét rige måtte omfatte indlemmelsen af Alsace-Lorraine, Schweiz, Belgien, Holland – og Jylland!

Når Grimm på den måde udstrakte slesvig-holstenernes krav til hele den jyske halvø, var det med henvisning til anglernes, saksernes og jydernes sagnomspundne udvandring til England i 400-tallet. I Kent og på Isle of Wight, hvor jyderne ifølge kilderne skulle have slået sig ned, kunne man imidlertid ikke konstatere nogen nordiske sprogreminiscenser, hvilket ifølge Jacob Grimm var beviset på, at jyderne ligesom anglerne og saksерne var folk af tysk oprindelse. Efter udvandringen til England var Jylland, stadig ifølge Grimm, meget tyndt befolket og udgjorde dermed en fristelse for de nordiske stammer, der var bosat på de danske øer: "i tidernes løb, måske først i det 5.-6. århundrede, lader det til, at danskerne fra Sjælland og Fyn er trængt ind i den nordlige del af halvøen og har overvældet jyderne, hvis gamle navn blev opretholdt, skønt deres sprog måtte vige for det danske". Det vigtigste bevis for Jyllands "urtyskhed" var et enkelt sprogligt træk, nemlig at man på jysk satte den bestemte artikel foran navneordet ligesom på tysk, det vil sige, at man sagde "æ mand" i stedet for "manden". Hvilke politiske konsekvenser, der burde drages af dette forhold, var klart: "Hvorfor skulle, når det store (germanske) forbund er etableret, den omstridte (jyske) halvø så ikke knyttes fuldstændig til fastlandet, hvad historie, natur og beliggenhed tilsiger, hvorfor skulle jyderne ikke vende tilbage til deres gamle tilknytning til anglerne og saksерne, og danskerne til goterne [dvs. svenskerne]? Så snart Tyskland har reorganiseret sig, kan Danmark umuligt blive ved at bestå som hidtil". Danmarks navn slettet af landkortet efter forudgående deling mellem Tyskland og Sverige!

Worsaae tog til genmæle mod Jacob Grimms hårrejsende analyse både i "Antislesvigholstenske Fragmenter" og i et selvstændigt skrift fra 1850. Hans indvendinger gik på, at de langt yngre skriftlige kilder ikke var i stand til at levere "et eneste sikkert historisk Beviis" på anglernes og jydernes tyske herkomst, dertil var beretningerne "altfor kjendelig indhyllede i Sagnets poetiske Klædebon". Desuden ville det have uoverskuelige konsekvenser for mange europæiske lande, hvis det blev legitimt at rejse territorialkrav på vegne af et forhistorisk folk.

Der er ingen diskussion om, at de tyske krav på Jylland og adskillige andre landområder var langt mere radikale end de danske fordringer på en grænse langs Ejderen. Men principielt er der ikke den store forskel. Fra begge sider påberåbte man sig en eviggyldig historisk ret til de eftertragtede landområder uden at skænke den nuværende befolkning, dens sprog og nationale følelser mange tanker. Groft sagt hentede Jacob Grimm blot sine argumenter nogle hundrede år længere tilbage i tiden end Worsaae. At realisere 1800-tallets idealforestilling om overensstemmelse mellem stat, folk og sprog var, og er, langtfra uproblematisk.

Vibe Ødegaard

Fægtning ved Oversøe d. 24. April 1848.

Da verden blev

Daguerreotypi af ukendt ægtepar før konservering. Monteringen er utæt. Støvkorn har lagt sig på overfladen, og oxidation er begyndt langs nederste kant. Daguerreotypiet tilhører Kungl. Biblioteket, Stockholm.

En af det 19. århundredes store opfindelser var fotografiet. Året 1839 blev verden forundret og fascineret, da den første fototeknik blev vist frem. Revolutionerende opfindelser som denne bliver dog sjældent undfanget af en enkelt person i et øjebliks inspiration. Fotografiet er baseret på mange menneskers tanker og tålmodighed og på talrige eksperimenter.

Allerede fra 1600-tallet havde det været almindeligt, at kunstnere benyttede sig af et camera obscura. Grundprincippet i dette apparat er, at man i et fuldstændig mørkelagt rum lader lyset udefra strømme gennem et lille hul, som er udstyret med en linse. Når lyset fra linsen rammer bagvæggen i rummet, dannes der et billede af omgivelserne udenfor. Flygtige billeder som disse blev brugt til at tegne efter. Ønsket om at kunne fastholde et sådan motiv var delt af mange, blandt andre kunstmaleren Daguerre.

Daguerre begyndte sine eksperimenter allerede i 1826, men uden større held. Han fik nys om, at landsmanden Joseph-Nicephore Niépce var kommet langt med lignende eksperimenter. De to indledte et samarbejde i håb om at udvikle og virkeliggøre deres fælles drøm. De begyndte at eksperimentere med sølvbelagte kobberplader, men da Niépce døde pludseligt i 1833, arbejdede Daguerre videre med teknikken alene. I 1835 var han kommet så langt, at han var i stand til at fremstille fine billeder. På venners opfordring og med regeringens støtte offentliggjorde han den 7. januar 1839 daguerreotypiet på Académie des Sciences i Paris. Folk kom fra nær og fjern for at få et glimt af den fantastiske opfindelse, der gjorde det muligt at fastholde et motiv ved hjælp af lys og kemikalier. Fototeknikken blev ikke fremvist af Daguerre selv; han valgte i sidste øjeblik at lade fysikeren Arago gøre det. Præsentationen af teknikken forekom meget forvirrende, fordi Aragos fremlæggelse var mangelfuld og kun gik i dybden med enkelte trin i processen. Uden at kende alle teknikkens detaljer kastede folk sig alligevel ud i forsøg på at efterprøve processen – dog uden at der kom gode resultater ud af det.

I august 1839 valgte Daguerre derfor selv at lave en demonstration af hele processen, for at der ikke skulle rejses tvivl om kvaliteten af opfindelsen. Demonstrationen blev arrangeret af den franske regering, og den tog alle tilstedeværende med storm. I 1839 bestod processen af følgende trin:

1. Den sølvbelagte kobberplade renses og poleres.
2. Pladen gøres lysfølsom i en sensibiliseringskasse ved hjælp af joddampe.
3. Pladen eksponeres i et kamera i 3-30 minutter afhængigt af lysforholdene.
4. Billedet fremkaldes i en vinkel på 45 °C over kviksølvdampe.
5. Pladen fikseres med natriumthiosulfat.
6. Pladen skylles og tørres.

Demonstrationen tog 72 minutter. En journalist, som var til stede, beskriver daguerreotypiet således: "Jeg har aldrig set noget så fuldendt. Set med det blotte øje fremstod hvert objekt præcist graveret. Med andre ord lette at få øje på."

I tiden mellem offentliggørelsen og demonstrationen havde Daguerre arbejdet på at fremstille daguerreotypi-sæt i fin kvalitet

fortryllet

og design. Sættet indeholdt en manual, og alt hvad der skulle bruges til at fremstille sit eget daguerreotypi. Et sæt kostede 400 francs, og de blev alle revet væk. Paris var blevet fortryllet af daguerreotypiet, og man sagde, at alle i byen var grebet af "daguerreotypimania". Overalt på hustage og gader så man entusiastiske sjæle, som med ildhu havde kastet sig ud i denne nye og fascinerende verden bag kameraet.

I løbet af kort tid var daguerreotypi-teknikken udbredt i hele Europa og USA. Man havde set fremtiden i fotografiet, og allerede året efter var der åbnet flere atelierer, hvor man kunne blive foreviget. Man higede efter at lave smukke portrætter, men med den lange eksponeringstid viste det sig at være en vanskelig affære. Man brugte metalbøjler til at holde hovedet stille, hænderne lå stift på armlænene, og derefter gjaldt det ellers om ikke at fortrække en mine og undgå at blinke. Med de mindst tre minutter, en eksponering tog med Daguerres teknik, var det næsten umuligt at opnå gode resultater. Teknikken blev derfor hurtigt udviklet og forbedret. Man fik bedre linser og begyndte i 1843 at anvende bromid og klorid i sensibiliseringen for at få en kortere eksponeringstid. Man opnåede herved at få eksponeringstiden ned på 1-6 sekunder. Ydermere begyndte man at guldtone pladen efter fikseringen, hvilket gav en langt bedre kvalitet og fremtoning. Det er efter disse ændringer i teknikken, at man finder de smukkeste eksemplarer af daguerreotypier. Med guldtoningens indførelse blev det ligeledes muligt at håndkolorere daguerreotypiet. Man fremhævede ansigt og kinder i fine lyserøde nuancer og smykker blev koloreret i guld.

Når et daguerreotypi var færdigt, blev det straks monteret. De tidligste monteringer var udført meget enkelt med passepartout og glas. Senere begyndte man at montere i fine æsker betrukket med læder eller velour og foret med silke. Monteringen var ikke bare dekorativ, men havde en praktisk og beskyttende funktion. Den var nødvendig, fordi daguerreotypiets overflade er meget sårbar. Den mindste berøring af overfladen, selv med et penselhår, kan føre til skader, for eksempel ridser. Skader, som er umulige at gøre noget ved, når først de er kommet. Atmosfærisk luft kan ligeledes forårsage skader på overfladen, idet den oxiderer sølvet. Der dannes misfarvninger, som langsomt breder sig over hele billedet. Selv et lille støvkorn på overfalden kan med tiden føre til misfarvninger. En god montering forhindrer skaderne i at opstå. Daguerre var allerede dengang klar over problemerne og skriver i sin manual, at det er vigtigt at montere daguerreotypier.

I dag er mange af de originale monteringer nedbrudte og skadede. Det er derfor vigtigt at stabilisere daguerreotypiernes tilstand ved at sørge for, at monteringen er tæt, så billederne ikke oxideres. Der findes endnu ingen velegnede konserveringsmetoder til fjernelse af oxidationsprodukterne.

Daguerreotypiets popularitet holdt sig indtil midten af 1850'erne; herefter havde det svært ved at konkurrere med de mange andre fotografiske teknikker, som var kommet til. Det forsvandt dog først helt i 1860'erne. Daguerreotypiet er et unika, hvilket gør det endnu mere værdifuldt og enestående. Også i dag fremstår daguerreotypiet som en teknik med et levende og fascinerende udtryk.

Katja Rie Glud

Daguerreotypiet efter konservering. Støvet er fjernet fra daguerreotypiets overflade og dækglasset renset. Monteringen er blevet tætnet, således at der ikke er direkte adgang til overfladen for støvkorn og luft. Daguerreotypiet tilhører Kungl. Biblioteket, Stockholm.

En kongelig

"Christianit består af 43 % Kiselsyre, 37 % Lerjord og 20 % Kalk. Vægtfylden er 2,76. Smukke farveløse Krystaller findes blandt andet ved Vesuv. Mineralet er især udbredt i Eruptiv-bjergarter." Denne beskrivelse af et mineral kan man læse i Salmonsens Konversationsleksikon – hvad der ikke står, er, at mineralet er opkaldt efter prins Christian Frederik – den senere Christian VIII.

To romerske prinser fra 1. århundrede f.Kr. Prinseportrætterne indgik i den samling, Christian VIII købte i Napoli. Nu på Nationalmuseets Antiksamling.

For at få forklaringen på hvorfor mineralet er opkaldt efter Christian Frederik, må vi søge tilbage til prinsens barndom, hvor en alsidig undervisning vakte hans interesse for mange forskellige emner. Mineraler var nemlig blot en af Christian VIIIs interesser, og den mineralogiske samling blot et af flere "Cabinetter". I Mindeskriftet udgivet af Det kongelige Danske Videnskabernes Selskab ved kongens død i 1848 finder man "Oplysninger om Christian den Ottendes naturhistoriske Samlinger", om "hans particulaire mineralogiske Cabinet", om "hans particulaire Conchylie-cabinet" og om "hans particulaire archæologiske Cabinet".

I 1793 blev professor i filologi Niels Iversen Schow ansat som prinsens lærer – med titel af opdrager og informator. Professor Schow udfærdigede i 1797 en betænkning på 20 sider om prinsens opdragelse og undervisning, hvori han skrev: "Jeg forestiller mig Prinsen i Fremtiden enten som virksom eller uvirksom for Staten, og i begge Henseender behøver han, især i vore Tider, en videnskabelig Opdragelse; i den første vil han nytte Staten og Landet, i den anden vil han kunne more sig og være hverken sig selv eller andre til Byrde. En Mand af hans Stand, med hans Hoved, i Uvirksomhed, uden Forstands Kultur og Hiertets Forædling, vilde endog være farlig for Landets Roe".

Det lå Schow meget på sinde at prinsen, som ikke havde udsigt til at blive konge, blev indført i mange forskellige emner, så han

samler

Prins Christian Frederik, som blev konge i 1839, da Frederik VI ved sin død i 1839 ikke havde en søn til at efterfølge sig. (Efter A. Lindvald, Kong Christian VIII, den unge Prins, 1943).

i sit voksne liv ville have noget at interessere sig for og ikke ligge staten til byrde. Christian Frederik var fætter til Frederik VI, og det var kun fordi, denne ikke havde en søn til at efterfølge sig, at Christian Frederik blev konge – under navnet Christian VIII. At det skulle gå sådan var uforudsigeligt i 1797, og den unge prins' far, arveprinsen, og Schow var enige om, at Christian Frederik skulle uddannes til en dannet og vidende kosmopolit for at passe til den verden, han engang skulle leve i.

At denne verden skulle blive en guldalder for åndslivet, for digtning, videnskab og kunst i Danmark, havde professor Schow næppe forudset. En af hans nyskabelser var at forsyne prinsen med flere forskellige lærere: en matematiklærer, en fransklærer og en lærer i naturfagene. Schow tog sig selv af både oldtidens og nyere tids historie. Gennem sit bekendtskab med Ove Høegh-Guldberg, en af tidens store politiske personligheder og desuden indehaver af en af de første samlinger af antikker i Danmark, blev prinsen yderligere bevidst om oldtidshistoriens betydning og fik skærpet sin interesse for at samle – det være sig insekter, mineraler, mønter, konkylier eller træarter. Høegh-Guldberg mente ligesom tidens store museumsmand, Christian Jürgensen Thomsen, "at ethvert ungt Menneske burde vælge sig en eller anden videnskabelig Gjenstand, som han samlede paa og lærte at kjende; Han vilde derved forskaffe sig mange Nydelser og Forbindelser, der kunne være til Nytte for hele Livet". Bevidst eller ubevidst – prins Christian Frederik levede i hvert fald fuldt og helt op til dette ideal og blev en passioneret samler.

I kraft af den omfattende og varierede undervisning var Christian Frederik bedre rustet end nogen kongelig før ham til at indtage en plads i kultur- og åndsliv, og han var også den første kongelige person, som viste ægte interesse for landets kunst og kultur. Han færdedes i det litterære miljø omkring Kamma Rahbek i Bakkehuset og stiftede bekendtskab med tidens nye store digter Adam Oehlenschläger. I 1808 overtog han fra sin far hvervet som leder, såkaldt præses, for Det kongelige Akademi for de skjønne Kunster, et hverv han varetog med betydelig større kompetence og interesse, end Arveprinsen havde demonstreret. Han sørgede her for, at en række unge kunstnere kunne drage til Rom og videreudvikle sig, og han engagerede sig, om end forgæves, i bestræbelserne på at få Bertel Thorvaldsen til at vende tilbage til København og påtage sig det professorat, som var oprettet til ham allerede i 1804.

Christian Frederiks store dannelsesrejse 1819-1822, hans grand tour, gik til Tyskland, Italien, Schweiz, Frankrig og England. Overalt vandt han indpas i både de fyrstelige og de videnskabelige miljøer (som ofte var de samme), og overalt besøgte han samlinger af enhver art. I Napoli lagde han grunden til sit arkæologiske cabinet, idet den tidligere ærkebiskop af Tarent, Capece Latro, tilbød ham sin samling af antikker. Efter at have rådført sig med den danske arkæolog P.O. Brøndsted, købte prinsen samlingen. Samtidig med at han således grundlagde en arkæologisk samling, sørgede han også for at supplere sin samling af mønter og medailler og for at få nye interessante arter til konkyliesamlingen.

Hans interesse for mineralogi førte ham sammen med flere af tidens store mineraloger, og han indgik flere steder aftaler om at udveksle mineraler med forskellige samlere for på den måde at supplere sin egen samling af mineraler. Under sit lange ophold i Napoli 1820-1821 mødte prinsen den berømte mineralog, abbed Teodore Monticelli, som selv ejede en fremragende samling af mineraler. De to lærde samlere blev venner og udvekslede breve til kort før Monticellis død i 1845, og det var Monticelli, som i 1823 opkaldte det nyfundne mineral fra Vesuv efter den danske prins.

Bodil Bundgaard Rasmussen

Et kig ned i en skuffe med konkylier fra Christian VIIIs konkyliesamling, nu på Zoologisk Museum, København.

Restaurering af et

Udsnit af F.C. Lunds akvarel fra Borup Kirke (1854) med Svenstrup Gods' gravsted umiddelbart efter at godsejerens tredje hustru var gravlagt. De to første hustruer hviler foran hver sin natursten med påsat kløverbladskors, den tredje i midten. Over hver står en skriftplade i støbejern – de er udformet som pergamentruller, hvidmalede og med inskription i guld. Hvide roser hvælver sig som et "baggrundstæppe" over de gravlagte.

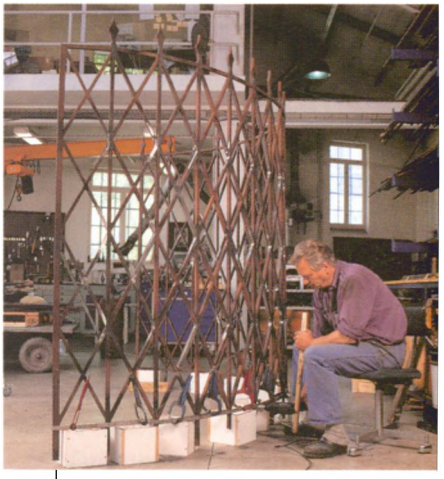
En akvarel af F.C. Lund fra 1854 danner et sikkert grundlag for istandsættelsen af et stort gravsted på Borup Kirkegård.

Ved revision i 1986 af loven om folkekirkens bygninger og kirkegårde blev det besluttet at gøre en målrettet indsats for at bevare kulturarven af ældre gravminder på landets kirkegårde. Loven påbød museerne at gennemgå, registrere og udvælge de gravminder, der ud fra nærmere fastsatte kriterier var bevaringsværdige. Sagkyndige museumsfolk skulle bistå menighedsrådene med arbejdet i de lokale museers geografiske ansvarsområde, mens Nationalmuseet varetog de øvrige kirkegårde.

Hovedparten af gravminderne har primært lokal betydning, men flere adskiller sig også kultur- og kunsthistorisk fra de mere almindelige gravminder. Et eksempel er gravstedet på Borup Kirkegård for den tidligere ejer af Svenstrup Gods, Joachim Peter Christian Bruun de Neergaard, hvorom menighedsrådet, Køge Museum og Nationalmuseet i 1996 indledte et samarbejde for at sikre et stort gravminde for eftertiden.

I 1999 indgik menighedsrådet aftale med Nationalmuseets Bevaringsafdeling om restaurering af gravstedets gitre og gravminder af støbejern. Det var især de mange brud på gitterpartierne, som medførte at helheden var svækket med fare for yderligere forfald.

Det anseelige gravsted på 6,6 x 5,9 m er centralt placeret nær kirkens indgang. Stedets rektangulære grundplan afsluttes i vest af to halvcirkelformede buer. Fundamentet for støbejernsgitrene er af tilhuggede granitsten. På de tre sider står et 90 cm højt robust, gotisk, fagdelt gitter, støttet til fire hjørnestolper og fortil en midterstolpe mellem to sæt

Ernst Jørgensen i gang med prøveopstillingen af gitteret på værkstedet. På det høje gitter er der blevet skåret gevind til samlinger med skruer.

gravminde

Gravstedet fotograferet i 1999 før nedtagning. Som det fremgår er venstre halvdel af det høje, bueformede gitter lidt lavere end det højre. Perlesten dækker delvis fundamentet. Bronzekorset fra Joachim de Neergaards gravsten i midten var nedtaget før fotograferingen.

dobbeltlåger. Lågerne er i delvis nyklassicistisk stil, herpå fire plader med våbenskjold. Fra fundamentets to halvcirkler rejser sig et 2,2 m højt, bueformet empiregitter, formet som blomsterespalier i et rudemønster mellem lodrette stænger. Ved nedtagningen viste det sig, at der var fem centimeters forskel i højden på de to gitterbuer. Historien taget i betragtning kunne dette måske tyde på en udvidelse af det oprindelige gravsted til dobbelt størrelse.

Gravmælet er storslået, men det rummer samtidig en grum skæbne idet døden på få år, fra 1837 til 1850, bortrev tre hustruer til godsejeren på Svenstrup, før han selv i 1896 blev lagt i graven.

I 1854 besøgte maleren F.C. Lund (1826-1901) Borup og udførte her en lille akvarel af kirken og kirkegården med blandt andet Svenstrups gravsted. Lund er især kendt for en række samtidige tegninger af danske nationaldragter udført 1854-60. Den "genfundne" Lund-akvarel giver et enestående billede af datidens kirkegårdskultur, stærkt påvirket af tidens romantiske strømninger.

Gravstedet afspejler romantikkens syn på døden og den ændring af kirkegårdens udformning, som udgik fra oplysningstidens naturvidenskaber og "et romantisk ideal om nærhed til naturen" fra midten af 1700-tallet. Med en ny opfattelse af naturen og ændret indstilling til jordfæstelse lægges grunden til nutidens kirkegårdsform. Medvirkende var desuden et forbud fra 1805 mod begravelser inde i kirken.

Romantikkens strømninger forenede sig med den frembrydende industrialisme og kom blandt andet til udtryk i kirkegårdens udformning gennem stil og valg af nye materialer, herunder en udbredt anvendelse af gravminder og gitre i støbejern.

Siden middelalderen havde man kendt til at udvinde jern ved en smelteproces i højovne. Det udstøbte råjern, indeholdende 2,3-4,2 % kulstof og lidt silicium, kunne omsmeltes til støbejernsemner. I størknet tilstand lægger kulstoffet sig som ganske små grafitlameller omgivet af jernmassen. Men konstruktioner af støbejern har i kraft af grafitten en indbygget svaghed, idet eventuelt brud vil følge lamellerne ved en uhensigtsmæssig belastning.

Gravstedets høje gitter var særlig skadet, fordi støbejernet var blevet overbelastet, men de løse fragmenter var heldigvis blevet gemt. Gitterfelternes forankringsjern var nedstøbt i bly i huller i fundamentstenene. Fire skråstivere inden for gravstedet skulle styrke lågepartiet, alligevel var stolpen mellem dobbeltlågerne blevet overbelastet. Igennem årene er belægningen omkring gravstedet lejlighedsvis blevet fornyet med perlesten, så både fundament og det nederste af gitteret mod våbenhuset var under terræn, hvorved regnvandet ikke kunne løbe fra. Dele af gitteret er gennem tiden blevet restaureret på forskellig vis. Efterhånden som fundamentstenene havde sat sig, var det blevet nødvendigt at forny jernene til forankring; højre del af det høje gitter havde desuden fået et afstivende jernbånd foroven og forneden.

Hele restaureringen blev forestået af restaureringstekniker og smed Ernst Jørgensen. Ved demonteringen på kirkegården blev de enkelte felter i gitrene nummereret og herefter løsnet ved at opvarme forankringsjernene så blyet i fundamentstenene smeltede.

Efter ankomsten til Bevaringsafdelingens værksted blev delene behandlet ved elektrolyse, hvorved rustlagene omdannes, og jernet udvandes for salte. Det omdannede rustlag blev efterfølgende spulet væk med demineraliseret vand. Herved kunne skruer og nitterne lettere løsnes, så stolper med videre kunne adskilles i enkeltdele. De mange løsdele til det høje gitter kunne felt for felt igen samles til helheder ved sammensvejsning. Støbejern kræver en særlig svejseteknik, idet et helt område opvarmes forinden. Som restaureringen af gitrene skred frem, blev der lavet en prøveopstilling på værkstedet. Samlingerne mellem det høje og lave gitter blev styrket, og gamle jernbånd blev udskiftet med nye i rustfrit stål.

Der forestår enkelte restaureringer på skriftpladerne af støbejern. Alle dele bliver yderligere renset inden en let sandblæsning og efterfulgt af omfattende malingsbehandling. Gitrene males grå/sorte, mens skriftpladerne bliver hvide med inskriptionerne ilagt bladguld som oprindeligt. Efter endt restaurering vil opstillingen på kirkegården ske i løbet af dette efterår.

Gunnar Solvang, Køge Museum &
Karen Stemann Petersen

Mellem himmel og
— Nationalmuseets

Trans Kirke.

Nationalmuseets kirkekonsulentfunktion er kendt af enhver, der har haft med restaurering af kirker at gøre. Den er nøje knyttet til museets øvrige arbejde. Men det er ikke desto mindre en funktion, der ofte afføder spørgsmålet om, hvad det nu gar ud på. Svaret er langt, for det er en mangesidet funktion!

Nationalmuseets engagement i de danske kirker er begrundet i lovgivningen om folkekirkens kirker og kirkegårde. Inden for den almindelige bygningsfredning gælder, at enhver bygning opført før middelalderens officielle udløb i 1536 automatisk er fredet. Men Danmarks største og bedst bevarede gruppe bygninger fra denne tid: folkekirkens næsten 1700 middelalderlige kirkebygninger, er undtaget fra denne regel. Ligesom de knap 1000 nyere kirker er de først og fremmest defineret som brugshuse. Det er derfor brugersiden i form af Kirkeministeriet eller typisk stiftsøvrighederne, der står for alle bestemmelser omkring de ændringer, som ikke mindst menighedsrådene måtte ønske.

Men de kirkelige brugsbygninger er også nationalmonumenter. De fortæller kirke-, kultur- og bebyggelseshistorie, om materialefordeling, klimaforhold og håndværkertraditioner; og deres inventar kan i mange tilfælde sammenlignes med det bedste af det, der befinder sig bag alarmfelterne på museerne. For at sikre disse kulturværdier på den bedst mulige måde er der til den kirkelige forvaltning knyttet en række konsulenter. Eftersom kirkerne, deres udsmykning og inventar kan opfattes som en slags nationale "samlinger", er Nationalmuseet naturligt Kirkeministeriets konsulent på det antikvariske område.

Nationalmuseet har været involveret i kirkearbejdet siden 1861, da hensynet til de antikvariske værdier blev en del af den kirkelige lovgivning. Da de fleste kirkebygninger og en stor del af deres udsmykning og inventar er fra enten middelalderen eller renæssancen (defineret som perioden 1536-1660), har kirkearbejdet fra første færd påhvilet de inspektører, der primært arbejder med Danmarks middelalder og renæssance.

Siden 1861 er der selvfølgelig sket mange ting. Befolkningsvandringen fra land til by har medført et kirkebyggeri af et omfang, som ikke er set siden middelalderen – og en del af disse nybygninger har efterhånden også passeret de 100 år, der ifølge den kirkelige lovgivning udgør grænsen for, hvornår en bygning eller en inventargenstand kan tænkes at have en antikvarisk værdi. Hertil kommer, at det moderne samfund på flere måder har indvirket på de eksisterende kirker. Mange er blevet behandlet med de industrielt fremstillede byggematerialer som asfalt og cement, der vandt frem i slutningen af 1800-tallet. Disse materialer har efterhånden vist sig at kunne have en direkte skadelig indvirkning på de gamle, naturlige materialer, hvad der igen har givet anledning til en del meget omfattende restaureringer. Et andet moderne fænomen, der præger også de gamle kirker, er de stigende krav om komfort. I 1861 var for eksempel opvarmning af kirker et særsyn, mens det i dag end ikke er luksus, men en selvfølge. Desværre har varmen også en negativ side, idet både bygningen, dens kalkmalerier og dens inventar påvirkes af de skiftende fugt- og varmeforhold. Den samme ten-

Prædikestol fra Vibe Kirke.

jord
kirkekonsulentarbejde

Museumsinspektør Ulla Kjær i færd med at fremfinde oplysninger i Antikvarisk-Topografisk Arkiv.

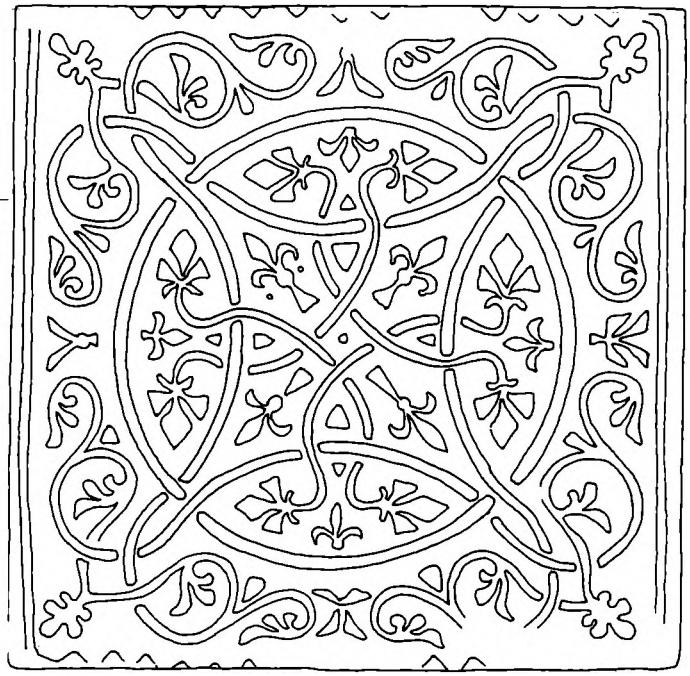
dens til at føre kravet om moderne faciliteter over på de gamle kirker ligger også bag ønsker, hvor det i højere grad er diskutabelt, om det er selve den middelalderlige bygning, der skal holde for: gode toiletforhold, fleksible møderum og lignende.

Da udgangspunktet således er den middelalderlige kirkebygning, dens forudsætninger, dens materialer og byggemåde, indretning og udsmykning, og der hertil føjes såvel en del nyere kirker som vurderingen af alskens nytilførsler både i sig selv og i forhold til det gamle, bliver spektret bredt. En sag kan udmærket handle om en reparation af et middelalderligt tagværk, om behandlingen af et middelalderligt kalkmaleri, eller om en påtænkt automatisering af en middelalderlig klokke, men kan lige såvel gælde rydningen af en gravkrypt fra 1700-tallet, en omsætning af et kirkedige, en udskiftning af en altertavle fra 1800-tallet, en udvidelse af et graverkontor, placeringen af en vindmøllepark i umiddelbar nærhed af en kirke, en duesikring i et kirketårn, en fornyelse af et orgel fra 1930 – eller en tilføjelse af en moderne glasmosaik.

I praksis bliver sagerne løbende modtaget, journaliseret og sorteret efter, hvorvidt det drejer sig om en "officiel" forespørgsel fra Kirkeministeriet eller en stiftsøvrighed, eller om det drejer sig om en henvendelse fra et menighedsråd, en arkitekt eller en privatperson. Anmodninger om vejledning i forbindelse med en forestående kalkning af kirken eller ønsker om besigtigelser af restaureringsmodent kirkeinventar skilles yderligere ud for at blive behandlet i samarbejde med Nationalmuseets Bevaringsafdeling. Men behandlingen af samtlige sager begynder på samme måde: med en gennemgang af hvad der tidligere er sket på området. Takket være det næsten 150 år gamle engagement i de danske kirker er der i Nationalmuseets middelalder- og renæssanceenheds regi samlet et overordentligt fyldigt arkiv: Antikvarisk-Topografisk Arkiv, med indberetninger, korrespondance, tegninger og fotografier. Den kirke, sagen omhandler, kan desuden være behandlet i "Danmarks Kirker", et værk, der i 1930'erne groede ud af Nationalmuseets kirkearbejde, og som støt arbejder sig igennem landet, stadig med forbindelse til kirkekonsulentarbejdet, men i de sidste par generationer med sin egen redaktørstab.

I en række tilfælde rummer sagen fra første færd et ønske om et møde på stedet, eller det viser sig, at den ikke kan besvares uden en besigtigelse eller en større eller mindre undersøgelse. Har man med kirkekonsulentarbejdet at gøre, må man holde af at køre bil (men hvor er Danmark dog et vidunderligt afvekslende land). I erkendelse af besigtigelsernes betydning bliver omkostningerne til kirkerejserne i øvrigt betalt af Kirkeministeriet.

De fleste kirkesager handler om forhold, som kendes fra det gængse museumsarbejde: sikring, vedligeholdelse, nyopstilling og magasinering. En afgørende forskel er dog, at kirkerne meget nødigt skal fremstå som museer, men netop som levende gudshuse, der i kraft af deres historie får tilført en ekstra dimension. En middelalderlig altertavle, for

Tegning af middelalderlig gulvflise af blyglaseret brændt ler med indstemplet ornament i lavt relief. Flisetypen kan dateres til 1260-70'erne og kendes fra Sorø og Ringsted kirker samt fra en række landsbykirker på Midt- og Sydsjælland.

eksempel, må håndteres forskelligt, alt efter om den skal stå på et kultur- eller kunstmuseum og fortælle om middelalderkirkens indretning, altertavleproduktion, maleteknik og stil – eller om den skal stå i en kirke som det liturgiske centrum. I det sidste tilfælde er der tale om en balanceakt mellem, hvordan tavlen ud fra et konserveringsfagligt synspunkt bør behandles, og hvordan den ud fra et brugsmæssigt synspunkt bør ende med at tage sig ud. Kirkekonsulentarbejdet kræver også pædagogisk sans.

Interiør fra Rødding Kirke.

Inden for arkæologien er Nationalmuseet forpligtet til at varetage de opgaver, ingen andre tager sig af. En gravning som følge af et anlægsarbejde umiddelbart uden for en kirkegård vil således skulle varetages af det lokalmuseum, der har det arkæologiske ansvar i dette område, mens en gravning inden for kirkegården, hvor den kirkelige lovgivning er enerådende, vil være overladt til Nationalmuseet. Udgravninger på fungerende kirkegårde foretages dog kun i specielle tilfælde, og da oftest helt inde ved kirkebygningen eller langs kirkegårdens yderkant. Og både på nedlagte kirkegårde og inde i kirkerne, hvor der indtil 1804 også blev foretaget begravelser, har udgravningerne en speciel karakter. Kirkearkæologi handler således typisk om at tømme grave – og forresten forsøge at danne sig et billede ud fra de strimler af urørte jordlag, der er bevaret ind i mellem. Af hensyn til kirkernes brug er de fleste udgravninger inden for bygningernes mure dog mindre nødundersøgelser i forbindelse med et arbejde, der nødvendiggør inddragelse af gulvlagene. Men Nationalmuseet søger så vidt muligt at rådgive, så antallet af gravninger indskrænkes til det mindst mulige, også fordi enhver udgravning med registrering af de forskellige lag indebærer et vist mål af ødelæggelse.

Da Nationalmuseets kirkekonsulentarbejde omfatter stort set hele perioden, fra Danmark blev kristnet og til i dag, samt en række forskellige fag som historie, kunsthistorie, arkæologi og arkitektur og ikke mindst hele landet, rummer det masser af muligheder for at samle brikker til en øget viden om de danske kirker og deres kulturhistorie. Det betyder samtidig en stadig forbedring af den rådgivning, museet kan yde på det kirkelige område. Et kalkmaleri, der dukker op bag århundreders kalklag eller en mønstret flise, der har overlevet generationers begravelser, kan give en helt ny viden om et værksted og dets bevægelser; nogle teorier om udvendigt farvede kirker kan antage nye retninger, når der ud over de gule, høj- og lyserøde pludselig dukker et par prikkede op. Et enkelt overleveret eksempel på et element fra en svunden tid, for eksempel et pulpitur med umagelige bænke, stykket sammen af alskens genbrugstræ engang i 17-1800-tallet, kan blive en nøgle til forståelsen af de spor efter tilsvarende indretninger, man finder i andre kirker, i dette tilfælde billige pladser til gårdenes piger og karle. Og målrettede undersøgelser af for eksempel tegl, bly, glasmalerier, træskulpturer eller gravminder kan stemmes sammen med fundgrupper i museets samlinger og danne nye mønstre.

Tagværk, Stenum Kirke.

Inden for kirkearkæologien har en række totaludgravninger af kirker i 1940'erne, -50'erne og -60'erne givet et godt grundlag for forståelsen af middelalderkirkernes indretning fra deres opførelse til i dag, og billedet er blevet underbygget og suppleret gennem de mange større og mindre udgravninger, det har været nødvendigt at foretage siden. Der er udgravet flere hele kirker; inden for de sidste år således Selsø, hvor kirken måtte tømmes efter en fejlslagen gasbehandling, og hvor det viste sig, at den rundkirke, som antydes af den eksisterende, trekvartrunde apsis, aldrig blev fuldført; samt Mårup, hvor faren for nedstyrtning godtgjorde en total undersøgelse. Hér kunne det blandt andet konstateres, at der blandt det meget store antal begravelser i kirkerummet var flere, der på grund af et overdækkende muldlag måtte stamme fra et tidspunkt, da der var kirkegård på den nuværende kirkes plads, det vil sige, at denne bygning har haft en forgænger med en lidt anden placering. I Mårup blev der i øvrigt også afdækket fire blysmeltegruber; et fænomen, der sammen med klokkestøbegruber er så hyppigt i forbindelse med kirkeudgravninger, at man får et udmærket indtryk af middelalderens praktisk indrettede byggepladser: Blot råmaterialerne blev leveret, kunne både blyet til taget og klokken støbes på stedet – ligesom byggestenene fra slutningen af 1100-tallet kunne brændes i en lige så lokal teglovn.

Som regel kan der langs kirkens vægge konstateres rester af såvel murede vægbænke som af det oprindelige gulv. Midtergangen er som det mest praktiske sted for begravelser også det mest opgravede, og selv om det for eksempel for længst er godtgjort, at døbefontens oprindelige plads er midt i rummet, i højde med de to indgangsdøre fra henholdsvis nord og syd, er det oftest næsten usynlige spor mellem de sekundære grave, der stadfæster forholdet. I Karlslunde Kirke var det kun et cirkulært aftryk i en mørtelplade i tårnrummet, der bekræftede, at fonten hér som så mange andre steder efterhånden flyttede, først fra kirkens midte til vestenden – og efter reformationen op i øst. I Køge Kirkes tårnrum var der derimod bevaret det meste af det nederste trin af et podium til en døbefont; lidt usædvanligt dog ikke i midteraksen, men i det sydvestre hjørne.

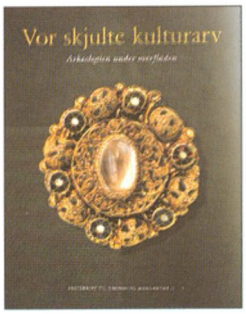
Udgravninger kan også af og til give indtryk af, hvordan kirken har været udsmykket. Således kan der helt op i det øverste sandfyld mellem for eksempel gulvstrøer findes brudstykker af (bemalet) glas fra vinduerne og stumper af vægpuds med kalkmalede dekorationer. I Ørslev Kirke var det først et gulvfund af fine formsten fra et rosevindue, der henledte opmærksomheden på en cirkulær aftegning i muren ovenover, mens en fornem, dobbelt søjleportal i Hem blev fundet adskilt i dele brugt til tilmuringen af norddøren.

Livet i kirken afspejles i begravelserne, i slidsporene på gulvlagene og i de mange tabte mønter og andre personlige ejendele, der dukker op, når gulvfyldet sis. Et usædvanligt fornemt eksempel på et løsfund i et fyldlag, i dette tilfælde i en grav fra 16-1700-tallet, blev i efteråret 1999 fundet i Brorstrup Kirke. Det drejer sig om en 11 cm høj, emaljeret bronzefigur, der på en baggrund af bronzeblik har været fæstnet til kerne af træ; efter al sandsynlighed den øverste del af et alter- eller processionskrucifiks fremstillet omkring 1225 i det franske emalje-center i Limoges. Hvordan det krucifiks, hvortil figuren har hørt, oprindelig har taget sig ud, antydes af et af pragtstykkerne blandt Nationalmuseets emaljer: Et 62 cm højt krucifiks, der i 1800-tallet blev indleveret fra en bonde fra egnen ved Lejre. Efter Brorstrup-figurens højde at dømme må det krucifiks, hvortil den har hørt, dog have været omkring en halv gang højere end Lejre-krucifikset.

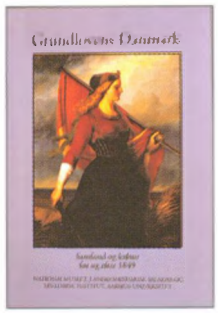
Et fund som figuren fra Brorstrup kan bære én gennem timelange køreture og talløse rutinesager. Det er en mandelgave af de større på et felt, der trods det stadige jag for alligevel aldrig at nå til bunds i bunkerne rummer megen tilfredsstillelse. Man kan ikke lade være med at glæde sig, når tingene lykkes, når man gør fundet over alle fund, opdager nye sammenhænge, eller når en problematisk sag falder i hak mellem hensynet til kirkens brug og til det antikvariske aspekt, og man føler, at man har levet op til sit ansvar som Nationalmuseets repræsentant. Denne rolle som et af de yderste led i museets nationale netværk er, skønt et biaspekt, en nok så betydningsfuld side af kirkekonsulentarbejdet.

Ulla Kjær

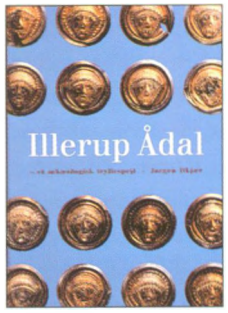
MUSEUMSBUTIKKEN

Vor skjulte kulturarv;
arkæologien under overfladen
I 88 historier giver 76 forfattere eksempler på en ny forbavsende viden, der er fremkommet ved arkæologiske udgravninger af anlæg, hvis eksistens man ikke havde nogen anelse om på forhånd. Bogen giver på 239 sider og med 313 farvebilleder med mere en fin geografisk oversigt over de vigtigste fund. Værket er dansk arkæologis festskrift til dronning Margrethe II.
Har engelsk resumé. 250 kr.

Grundlovens Danmark; Samfund
og kultur før og efter 1849
Enevældens fald, borgerkrigen i 1848 og grundlovens vedtagelse i 1849 har i 150-års jubilæet nydt stor bevågenhed. Her strækkes perspektivet ud og grundloven anskues som et resultat af en langvarig proces op til det dramatiske år 1848-49 og tiden derefter.
Redigeret af Søren Bitch Christensen, 88 sider, ill., 128 kr.

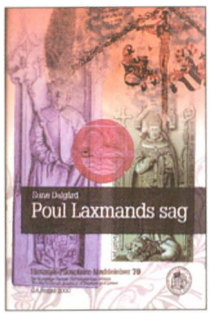

Illerup Ådal
Omkring 205 e.Kr. sejlede en stor flåde fra Norge ned gennem Kattegat. Mere end 1000 krigere angreb Østjylland, men blev slået eftertrykkeligt. Skjolde knustes, sværd bøjedes, og hesteudstyr huggedes i småstykker. Bogen beretter om udgravningen og de indgående studier af et af vore mest imponerende fund fra jernalderen. Læseren får tillige et aldeles overraskende indblik i sider af livet fra dengang.
Af Jørgen Ilkjær, 152 sider, rigt illustreret, 188 kr.

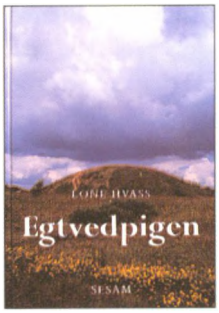

CD-ROM

Besættelsestiden i Billeder 1940-45
CD-ROM'en er en billedsamling over genstande, dokumenter og fotografier fra Frihedsmuseet. Den viser 3.955 genstande og 4.363 billeder fra fotoarkivet, og der kan søges på emner, steder og tider. Det er desuden muligt at lave sit eget diasshow. CD-ROM'en er oplagt til undervisningsbrug.
198 kr.

Poul Laxmands sag
Rigshofmester Poul Laxmands var en af Danmarks rigeste mænd i 1400-tallets anden halvdel. I 1502 blev han dræbt som forræder, og hans gods blev konfiskeret. Drab og dom har været omtvistet siden.
Læs den spændende beretning af Sune Dalgård, 234 sider, 310 kr.

Egtvedpigen
I året 1370 f.Kr. blev en ung kvinde begravet på en mark nær Egtved. Hun blev lagt i en svær egekiste og svøbt i tæppe og skind. Herefter ruller bogen det spændende forløb op og sagligt beskrives, stykke for stykke, det fantastiske drama omkring udgravningen af det bedst bevarede fund fra bronzealderen.
Af Lone Hvass, 72 sider, rigt ill., 169 kr.

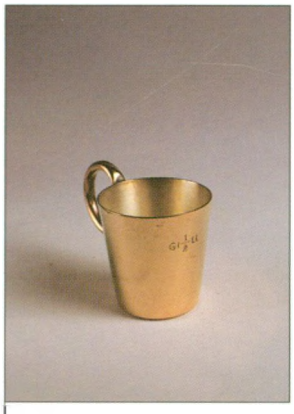
Waffen und Gräber
Våben har vist sig velegnede til brede studier over tid og rum, og det systematiske sammenhold af nordeuropæiske studier kaster et nyt interessant lys over en germansk jernalder fra 400-800 e.Kr., som ellers betegnes som en historieløs periode. Der er næsten ingen skriftlige kilder, og der findes kun et svagt arkæologisk materiale. Derfor er våbenstudierne en vigtig brik i vores forståelse af jernalderen. Vi hører om bevæbningens udvikling, om påvirkning udefra, om Nordens hang til sværd i stedet for økse og meget mere.
Af Anne Nørgård Jørgensen, 418 sider, 625 kr., tysk udgave med dansk resumé.

Foto fra bogen.

Krydsfelt – ånd og natur i Guldalderen
I 19 artikler skildres de flydende grænser mellem videnskab og kunstarter i begyndelsen af 1800-tallet. H.C. Ørsted gjorde sig først og fremmest gældende som fysiker, men dyrkede også poesi og sprogvidenskab. C.W. Eckersberg, der ud over at være én af periodens mest betydningsfulde billedkunstnere, var dybt interesseret i meteorologi og matematik, H.C. Andersen var begejstret for mikroskopet og Oehlenschläger blev fascineret af mesmerismen – datidens hypnose. De bidrog hver især til at skabe en ny viden og erkendelse, som samlet betegner et nybrud i tiden. Værket er udkommet i forbindelse med festivalen Golden Days in Copenhagen og fungerer som supplement til Nationalmuseets særudstilling "Ånden i naturen".
Redigeret af Mogens Bencard, cirka 272 sider, rigt ill., cirka 249 kr.

MUSEUMSBUTIKKEN

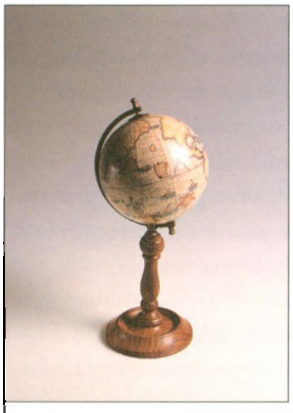
Museumsbutikken kan kontaktes på tlf. 33 47 38 08 og e-mail butik@natmus.dk.

Romhæger

I det forrige århundrede fik sømænd deres daglige ration af rom, når de var på langfart. Ofte havde de deres egen målekop med angivet mål som på dette eksemplar. Massiv kobber med forsølvet inderside, kopi fra den britiske 1800-tals marine.

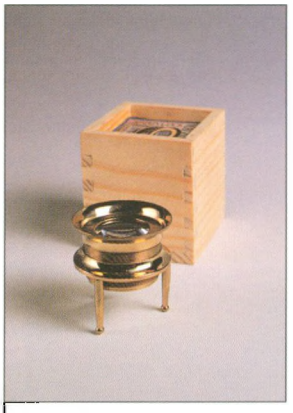
98 kr.

Globus

Den hollandske kartograf Gerard Mercator lavede i 1541, i samarbejde med det Kgl. Bibliotek i Bruxelle, verdens første matchende sæt af glober. Denne model er en reproduktion, hvor globens kort er en håndkopiering fra hans oprindelige kort publiceret i 1580.

Cirka 26 cm, 280 kr.

Rejse-forstørrelsesglas

Reproduktion af et lomme-forstørrelsesglas mage til det kaptajn Cook brugte på sine opdagelsesrejser på verdenshavene i 1700-tallet.

Messingindfattet på indstillelig fod, 4-5 cm, 238 kr.

Teleskop

Teleskop med tilhørende stander i messing på træfod samt skindetui til rejsebrug.

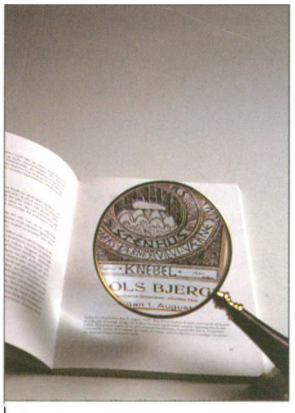
Teleskop udfoldet: 20 cm/10 cm, 798 kr.

Rejseskrivesæt

1800-tallets korrespondance var også en kunstart. Den rejsende forventedes at vende hjem med velillustrerede rejsedagbøger. Rejsesættet her indeholder træpen, 6 messingspidser, glaspen, blæk og notespapir.

298 kr.

Forstørrelsesglas

Reproduktion af et 1800-tals forstørrelsesglas som typisk benyttedes i datidens biblioteker og kortrum.

Messingindfatning og træhåndtag, 25 cm, 320 kr.

Kompas

Denne type kompas benyttedes tidligt i 1800-tallet ved sejllads langs Europas kyster og over Atlanten. Ud over verdenshjørnerne viser rosetten på kompaskortet 32 vindretninger. Kompaskortet er dateret 1774. Messingboksen omkring kompasset skaber, i modsætning til jern, ikke magnetiske forstyrrelser.

Tørkompas med glaslåg, 4x7,5 cm, 238 kr.

Nøgleringe

Henholdsvis udfoldeligt teleskop, kooje til indsætning af foto og en lanterne.

Nøgleringe i messing leveret i "trætønder". 118 kr.

Børnesider

Det kan man opleve i Hugin og Munin Klubben

Matthias har været medlem af Hugin og Munin Klubben i mange år, og lige før påske var han i skolepraktik i fire dage på Hugin og Munin Klubbens kontor på Nationalmuseet. Han skrev denne lille artikel til NYT om sine oplevelser med klubben.

Jeg hedder Matthias, og jeg er 15 år. Jeg er snart en af de "gamle" her i Hugin og Munin Klubben, for jeg begyndte som medlem, da jeg blev 8, men inden da havde jeg været med til arrangementer siden klubbens start, fra da arrangementerne foregik i den store oldskriftssal i den del af museet, der er lukket for publikum, som er ved den gamle indgang, man brugte, før man lavede den nye forhal med de nye undervisningslokaler.

De fleste af alle de arrangementer og museer som jeg har været med Hugin og Munin Klubben til, har været sammen med min storebror Andreas, som også er medlem af klubben og har været det siden klubbens start for 10 år siden.

På Nationalmuseet, det museum vi nok har været på flest gange, har vi blandt andet har været med til arrangementer om de gamle ægyptere, om vikingerne, om stenaldermennesket, eskimoerne og om meget mere. Nogle af arrangementerne foregår ude i udstillingerne, og andre foregår inde i undervisningslokalerne, hvor man samtidigt med at der bliver fortalt, kan få lov til at røre kopier af genstande som for eksempel sværd og ringbrynjer. Man kan også prøve at bruge nogle at hverdagstingene, som for eksempel kopier af stenalder boremaskiner, så man kan bore huller i noget træ, og man kan prøve at grutte korn, hugge flintesten, lave en flinteskraber og en pilespids i flint, prøve kopier af dragter, som er blevet fundet i grave og meget mere.

Noget af det sjoveste og mest spændende, man kan prøve som medlem af Hugin og Munin Klubben, er nok nogle af de udendørs aktiviteter, som for eksempel at sejle med vikingeskibene på Roskilde Fjord. Jeg har både prøvet det i et par timer, hvor man bare ror en lille tur, og jeg har været af sted i to dage, hvor man overnatter i telt, laver mad på bål og både sejler med sejl og med årer. Det er hårdt, men sjovt. Man kan også være med klubben til arkæologiske udgravninger. Både min storebror og jeg har fundet mange forskellige ting som for eksempel potteskår, små knogler fra de dyr man har spist og en gruttesten.

Noget andet, der er sjovt, er at hjælpe til som frivillig på Hugin og Munin Klubbens fødselsdag i maj. Det er noget jeg gør næsten hvert år, og jeg er med til at hjælpe andre Hugin og Munin medlemmer med blandt andet at lave halmænder, filtbolde, badges og vise dem lege, der blev leget for mange år siden, da deres bedsteforældre var børn. Samtidigt med at man hjælper, er man sammen med andre frivillige, har det sjovt og danner nye venskaber.

Matthias Kisch

Hugin og Munin-børn på arkæologisk udgravning

Lørdag-søndag den 13.-14. maj i år mødte tre hold børn fra Nationalmuseets og Vestegnens Hugin og Munin Klubber op på en mark i Høje Taastrup Vest for at være arkæologer for en dag. Solen skinnede fra en skyfri himmel, jorden var tør og hård, men humøret var højt og energien stor!

Høje Taastrup Vest er ikke et område, som særlig mange børn kender. Men i arkæologiens verden er det kendt, for her har arkæologerne udgravet store bopladser fra både stenalder, bronzealder og jernalder med i alt over 1000 huse. I samme område har arkæologerne også i de sidste par år fundet flere rige gravpladser fra jernalderen. Det er derfor altid med stor spænding, at vi starter en udgravning i Høje Taastrup.

Nu er det jo ikke sådan, at arkæologerne kan grave, hvor de har lyst. De graver næsten altid kun på områder, hvor der for eksempel skal anlægges en ny vej, en skole eller en stor fabrik. Før de store anlægsarbejder sættes i gang, har arkæologerne mulighed for at undersøge, om der skal sættes en udgravning i værk. Først bliver der foretaget en prøveundersøgelse for at finde ud af, hvor bopladserne eller gravpladsen ligger, eller om det er et af de få områder, man aldrig har valgt at bebo.

Gravemaskinen trækker forsigtigt muldjorden af i lange grøfter over marken for at blotlægge den lyse råjord. Hvor der er spor i råjorden efter stolpehuller fra

huse eller mørke pletter fra affaldsgruberne, bliver de markeret med en pind. Så kan arkæologerne altid finde anlæggene igen, når de skal måles op. Hvis der er mange pletter efter stolpehuller, undersøger man, om der er system i hullernes placering: Er det mon rester af et oldtidshus? Når hele det berørte areal er prøveundersøgt, udvælger arkæologen de felter, der skal udgraves i sin helhed ved en egentlig udgravning. Det var til dette trin arkæologerne var nået, da ravneungerne i maj skulle i gang på den arkæologiske udgravning i Høje Taastrup.

Hvad var det så de nye arkæologer kunne se? På udgravningsfladen kunne man se rester af et hus fra tiden omkring 300 f.Kr. Der var også et mørkt fyldskifte, måske en stor brønd, og adskillige affaldsgruber. Med en graveske i hånden gik alle ivrigt i gang med at undersøge, hvad jorden gemte: Var der mon en skat? Eller et lerkar? Eller bare et lille potteskår? Det viste sig, at der ikke blev gjort mange større fund, men ravneungerne fik indsamlet fine trækulsprøver, som kan bruges som daterbart materiale til en kulstof 14-datering.

Blandt de sparsomme fund var et enkelt potteskår, ornamenteret med lodrette streger. Da potteskåret blev studeret nærmere, viste det sig at være rester af en krukke fra bondestenalderen, cirka 5.500 år gammel! Det betyder, at der også har boet mennesker på netop dette sted i stenalderen og derefter igen flere tusind år senere i jernalderen.

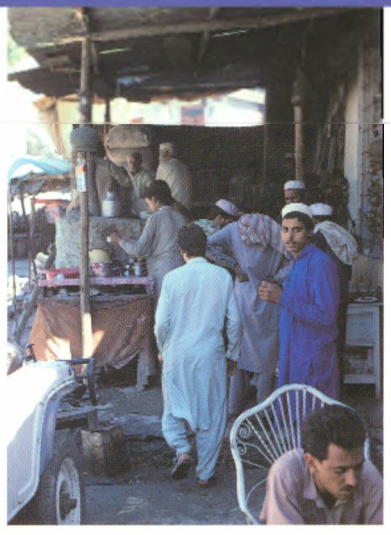
Om et par måneder skal der igen bygges på arealet. Der skal ligge en fabrik, men levnene fra oldtidens lange perioder er sikret for eftertiden. Ravneungernes oldtidsfund vil blive bevaret for altid.

Linda Boye

Hugin og Munin Klubben København

Meld dig til efterårets klubarrangementer ved at ringe til Boum eller Karin på telefon 33 47 38 05 eller 33 47 38 43, eller send en e-mail til hugin@natmus.min.dk

Pakistan
Søndag den 17. september
kl. 11-12.30
I midten af sommeren åbnede en ny udstilling i Børnenes Museum om Pakistan med titlen "På besøg hos Haddas bedstefar i Pakistan". Udstillingen fortæller om det liv og den kultur, som Hadda og andre pakistanske børn, der bor i Danmark, møder, når de besøger deres familie i Pakistan. Der bliver fortalt om dagliglivet, skolegang, familieforhold, traditioner, værdier og religion. I udstillingen er der også indrettet en markedsplads og et køkken, og du har mulighed for at prøve pakistansk tøj. Johanne og Mie tager dig med i udstillingen, og til slut kan du prøve at farve med henna.

De nordiske guder og deres dyr
Lørdag den 23. september kl. 10-12
Kom på besøg i Zoologisk Have sammen med Katrine fra Zoo og Signe fra Nationalmuseet, og mød nogle af de dyr, vi kender fra den nordiske religion, blandt andet ravnene, som Hugin og Munin Klubben har et helt specielt forhold til, ulvene, hestene, gederne, hvor I smager mjød og karter og spinder en tråd af uld, grisene og endelig Midgårdsormen. I er med til at fodre dyrene og røre ved nogle af dem. Arrangementet koster 55 kr., som du betaler på dagen. Prisen dækker også entréen til Zoo. Mødested: Uden for indgangen til Zoologisk Have, Roskildevej 32.

Besøg på galeasen "Anna Møller"
Søndag den 1. oktober
kl. 11-12.30
Du kan komme om bord på Nationalmuseets galease "Anna Møller" fra 1906 sammen med

Tegningen her er lavet af 10-årige Kalle Engelhardt Kuhlmann fra Albertslund

arkitekt Morten Gøthche, der har stået for restaureringen af skibet. Det flotte træsejlskib ligger nu i Nyhavn, men stammer fra Lohals på Tåsinge. Den gang hed skibet "Esther". Kom og hør mere om skibets historie. Mødested: Nyhavn på den lige side, foran fyrskibet.

Efterårsferien
Deltag i efterårsferiens drageaktiviteter på Nationalmuseet. Du kan læse mere om det i aktivitetskalenderen.

Fortælling om moselig fra jernalderen
Søndag den 12. november kl. 11-12
En opdigtet historie om Njal og hans skæbne. Kom og hør Signe Munk-Petersen fortælle i Nationalmuseets jernalderudstilling.

Japansk teceremoni
Søndag den 19. november kl. 11-12.30
I udstillingen om buddhismen og Japan ser I sammen med Line Palle Andersen på de ting, der anvendes i teceremonien og hører om zenbuddhisme, som er en væsentlig del af den japanske tro. Som afslutning deltager I selv i en teceremoni og oplever nogle af de regler og traditioner, der er knyttet til den.

Hugin og Munin Klubben Fyn

Langdyssen Anes Høj i Tarup-Davinde
Søndag den 17. september kl. 9.30-13.30
Langdyssen er fra bondestenalderen og har været brugt som begravelsesplads i 1500 år. Naturvejleder Carsten Hansen fortæller om fundene fra den og om sagn og overtro på stedet. Vi afslutter dagen på Naturskolen Åløkkestedet. Bus fra parkeringspladsen ved Sortebrødre Stræde. Retur samme sted. Husk madpakke.

Billedernes børn – børns billeder
Søndag den 1. oktober kl. 11-14
Et forløb med omvisning og praktisk billedarbejde for forældre og børn på Fyns Kunstmuseum. Vi ser på malerier fra cirka 1750-1970 og hører om børns vilkår. Vi arbejder med fælles billedsamtale og tableauer efter malerierne og slutter af med malerier i museumsbilledskolen. Medbring madkurv.

Fynske Fund Fortæller
Lørdag den 28. oktober kl. 11-12.30
Besøg særudstillingen på Hollufgård sammen med museumslærer Frede Madsen, og hør om de arkæologiske fund. Sporene efter vores forfædre stammer tilbage fra rensdyrjægerkulturen 12.000 f.Kr. og frem til historisk tid.

De sidste dråber guld fra guldhornene
Lørdag den 26. november kl. 12-16
Tur til Ringe Museum med Mogens Bo Henriksen. På vejen besøger vi Fyns største, og en af de flotteste bronzealderhøje, Ringstedhøj. Derefter videre til Ringe Museum, hvor vi blandt andet skal høre om de berømte guldhorn og om de små guldørenringe, der blev omsmeltet fra hornene, og som i dag kan ses på museet.
Bus fra parkeringspladsen ved Sortebrødre Stræde. Retur samme sted. Husk madpakke.

Hugin og Munin Klubben Midtjylland

Lørdag og søndag den 2. og 3. september kl. 13-16
Særudstillingen: "De røde potter fra Sorring" på Silkeborg Museum kan du se pottemageren arbejde i museets pottemagerværksted. Ingen tilmelding. Husk museumspas!

Kartoffelferie i Svostrup!
Lørdag den 16. september kl. 14-17
Du skal hjælpe til med kartoffeloptagning og høre om arbejdet i gamle dage.
Vi slutter med stegning af kartofler over bål.
Mødested oplyses ved tilmelding.

Lørdag den 14. oktober kl. 14-16
Vi undersøger en stenalderboplads på en mark i Svostrup ved Gudenåen og leder efter flintredskaber fra stenalderfolkets liv ved åen. Mødested oplyses ved tilmelding.

Efterårsferien
Kom og deltag i aktiviteterne på Silkeborg Museum.
Ingen tilmelding. Husk museumspas

Søndag den 12. november kl. 13.30-15.30
Hvad er en messehagel? Få svaret på udstillingen "Messehagler" på Silkeborg Museum, og prøv selv at lave et flot mønster til en messehagel!
Tilmelding. Materialepris: 5 kr.

Hugin og Munin Klubben Randers

Arkæolog for en dag
Søndag den 10. september kl. 13-16
Arkæologer graver eventyr frem. Og det får du også lov til, når

HUGIN & MUNIN

RAVNE-NOTER

arkæolog Claus Kjeld Jensen tager børneklubben med på en arkæologisk udgravning, hvor I selv skal grave.
Nærmere oplysninger ved tilmelding.

Håndværk og Randers Reb
Lørdag den 11. november
kl. 13-16
Børneklubben besøger Håndværksmuseet Kejsergaarden, der er en del af Kulturhistorisk Museum i Randers. Vi besøger husets 25 værksteder, og snakker med de pensionerede håndværkere, der viser deres fag. Bagefter skal I se Håndværksmuseet bag kulisserne og holde pause med håndværkerne. Efter pausen fremstiller vi selv vore egne reb på Kejsergaardens reberbane, og får alle et reb med hjem.

Hugin og Munin Klubben Vestegnen

Besøg Smørholm Voldsted – en borgbanke fra middelalderen
Søndag den 17. september
kl. 10-12
Vi mødes ved udsigtspunktet Gyngehøj, en gravhøj fra bronzealderen. Jens Henrik Jønsson fra Københavns Amtsmuseumsråd tager os derefter med til Smørum Voldsted, hvor han fortæller om livet på gården, der har ligget her i middelalderen i 1300-tallet. Derfra går vi videre og slutter ved godset Edelgaves nuværende bygninger. Tilmelding senest den 10. september. Deltagerbrev med nærmere oplysninger udsendes.

Efter en vel overstået sommer med mange Hugin og Munin aktiviteter er vi nu klar til at gå efteråret i møde med nye arrangementer. Læs om dem på disse sider, og husk at være hurtig med tilmeldingen, hvis du vil sikre dig en plads. Skulle du alligevel blive forhindret i at deltage i arrangementet, må du huske at ringe til os, så en anden i stedet for kan få glæde af pladsen.

Endnu en ny Hugin og Munin Klub har set dagens lys, denne gang i Randers med tilknytning til Randers Kulturhistoriske Museum. Vi håber, at rigtig mange børn på de kanter får lyst til at blive medlem.

Alle medlemmer af Hugin og Munin Klubberne, ligegyldigt hvilken man er medlem af, kan deltage i hinandens arrangementer. Det kunne måske være en idé i forbindelse med ferie eller familiebesøg i en anden egn af landet, end der hvor man bor. Husk bare, at du skal tilmelde dig. Adresserne på alle klubberne står nederst på siden.

Det blå museumspas, som du får, når du melder dig ind, er som bekendt til at samle museumsstempler i, og når man har samlet tilstrækkeligt mange, kan man få en gave. I Nationalmuseets Hugin og Munin Klub skal man samle mindst 25 stempler for at få en gave, men man kan også vente, til man har 50, 75 eller 100 stempler, så bliver gaven bare hele tiden større. Efter 100 stempler starter man forfra.

Du kan finde Nationalmuseets og Hugin og Munin Klubbens hjemmeside på www.natmus.dk

Aktiviteter på Frilandsmuseet i anledning af Hugin og Munins Klubbens fødselsdag den 28. maj 2000.

ᚠᛁᚱᛏᛁ ᛅᛏ ᚠᛚᚢᛒᛒᛅᚱ ᚢᛁᚴ ᚼᛁ ᚠᛅᚱ ᚠᛁᚼ

Sådan bliver du medlem af Hugin og Munin Klubben:

I Nationalmuseets Hugin og Munin Klub skal du være mellem 7 og 15 år, i de tre andre klubber skal du være mellem 8 og 15 år. Klubmedlemskabet koster 110 kr. for et år. Du er medlem, fra det tidspunkt du melder dig ind.

Kontakt:

Hugin og Munin Klubben København
Nationalmuseet
Frederiksholms Kanal 12
1220 København K
Telefon 33 47 38 05
E-mail:
hugin@natmus.min.dk

Hugin og Munin Klubben Midtjylland
"Ravnemor"
Mette Bundgaard
Telefon 86 82 57 35
Silkeborg Museum
Hovedgårdsvej 7
8600 Silkeborg
Telefon 86 82 14 99
E-mail:
silkemus@silkeborg.bib.dk

Hugin og Munin Klubben Fyn
"Ravnemor"
Jette Hovgård
Odense Bys Museer
Publikumsafdelingen
Bangs Boder 5
5000 Odense C
Telefon 66 14 88 14 * 4613
Fax 65 90 86 00
E-mail: jhj@odmus.dk

Hugin og Munin Klubben Vestegnen
"Ravnemor"
Inga Nielsen
Sekretariatet
Pædagogisk Central
Brændekær 5
2765 Smørum
Telefon 44 65 46 56
Fax 44 65 02 94

Hugin og Munin Klubben Randers
"Ravnemødre" Inger Marie Hyldgaard og Helle Lebahn Bentzen
Kulturhistorisk Museum
Stemannsgade 2
8900 Randers
Telefon: 86 42 86 55
E-mail:
hugin-munin@khm.dk

MUSEUMS KLUBBEN

NATIONALMUSEETS VENNER

Bliv ven med museet og nyd godt af de mange fordele:

- Fri adgang til hele Nationalmuseet, inklusiv Klunkehjemmet, Lille Mølle, Frilandsmuseet og Brede Værk
- Gratis tilsendelse af tidsskriftet NYT fire gange om året
- Medlemsaftener i forbindelse med museets store særudstillinger
- Klubarrangementer med museets fagfolk
- Ture og rejser med fagkyndig ledsager
- 10 % rabat på varer i Museumsbutikken, undtagen bøger
- 10 % rabat i Restaurant Nationalmuseet
- Ret til køb af gæstebillet til 30 kr. (normalpris: 40 kr.)
- Fri adgang til Vikingeskibshallen i Roskilde, Vedbækfundene i Søllerød, Æbelholt Klostermuseum ved Hillerød og Kommandørgården på Rømø
- Tilbud om årbogen Nationalmuseets Arbejdsmark til særpris 150 kr. (normalpris 258 kr.)

Medlemskategorier og -kontingenter

Vælg mellem følgende typer medlemskab:

Medlemskab	*med Arbejdsmarken*	*uden Arbejdsmarken*
Enkelt	340 kr.	190 kr.
Par	450 kr.	300 kr.
Ungdom (16-26 år)	300 kr.	150 kr.
Ungdom par	375 kr.	225 kr.
Pensionist	300 kr.	150 kr.
Pensionist par	375 kr.	225 kr.
Firma og institution	1200 kr.	

Ved parmedlemskaber er det en forudsætning, at man har samme adresse.
Alle priser gælder for et medlemskab i 1 år.
Alle medlemmer af Museumsklubben Nationalmuseets Venner modtager et personligt medlemskort, og parmedlemmer modtager ét hver.
"Arbejdsmarken" er Nationalmuseets årbog. Bogen udkommer i november måned.
For indmeldelse i Museumsklubben: Ring på telefon 33 47 38 05 eller 33 47 38 43 eller benyt Museumsklubbens hjemmeside www.natmus.dk

Nyheder

Firmamedlemskab

Museumsklubben har pr. 1. juni udarbejdet et nyt koncept for firmamedlemskab og fået trykt en lille folder med de nye fordele og pris for firmamedlemskab. Blandt andet vil man fremover som firmamedlem kunne leje lokaler både på Nationalmuseet i København og i Brede til særpriser. Desuden modtager man 1 personligt medlemskort, Arbejdsmarken, 15 fribilletter, 5 eksemplarer af NYT samt 2 udstillingsplakater fra hver af Nationalmuseets særudstillinger. Materiale om firmamedlemskab kan rekvireres på telefon 33 47 38 05 eller på museumsklub@natmus.dk

Frihedsmuseets Venner

På foreningen Frihedsmuseets Venners generalforsamling i februar blev det vedtaget at indlede et samarbejde mellem foreningen og Museumsklubben med virkning fra 2001. Frihedsmuseets Venner vil således fra det nye år mod et ekstra kontingent også blive medlem af Museumsklubben, modtage personligt medlemskort og kunne nyde godt af Museumsklubbens mange fordele og tilbud. Allerede fra indeværende år modtager Frihedsmuseets Venner NYT, og det vil de naturligvis også gøre fremover. På grund af det store fremmøde til Frihedsmuseets Venners foredrag, som ligger ud over, hvad Frihedsmuseet kan huse, vil foredragene fremover foregå på Nationalmuseet. Alle medlemmer af Museumsklubben er naturligvis velkomne til foredragene. Efterårets foredrag er oplyst på side 45.

Et hjertesuk

Husk at melde afbud, hvis du skulle blive forhindret i at deltage i et arrangement, og prøv at gøre det i så god tid som muligt. Der er måske andre medlemmer, som gerne ville gøre brug af pladsen.

Bogtilbud

Christian VIII & Nationalmuseet. Antikker, mønter, medailler

Bag bogens titel gemmer sig seks spændende og rigt illustrede artikler om Christian VIIIs virke som samler. Hans fine samling af antikker, mønter og medailler udgør i dag grundstammen i Antiksamlingen og Den kgl. Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet.
Bogen kan i efterårsmånederne købes af klubmedlemmer for 150 kr. (nedsat fra 188 kr.) i Museumsbutikken.

Arrangementer

Arrangementerne er forbeholdt medlemmer af Museumsklubben. Tilmelding er nødvendig og skal ske på telefon 33 47 38 05 eller 33 47 38 43 eller på e-mail: museumsklub@natmus.dk
Hurtig tilmelding anbefales!

Christian VIII – en konge med mange interesser

Torsdag 21.9.00 kl. 16-17

Mineraler, forstenede konkylier, planter og insekter, romerske kejsermønter, græske vaser, medailler og vulkaner – det var alt sammen ting, som optog Christian VIII levende. Han var i lighed med flere af samtidens fyrster og tidens lærde mænd stærkt optaget af mange forskellige videnskabelige spørgsmål. I sin tid som prins havde han rig mulighed for at hellige sig de mange interesser, og på sin grand tour rundt i Europa fra 1819-1822 fandt han overalt ind i de videnskabelige miljøer,

diskuterede med de lærde og besøgte samlinger af enhver art hos fyrster og gejstlige. Foredrag med lysbilleder ved museumsinspektør Bodil Bundgaard Rasmussen.
Tilmelding nødvendig.

Besøg galeasen "Anna Møller"

Søndag 1.10.00 kl. 13-14.30

I samarbejde med restaureringsarkitekt Morten Gøthche fra Nationalmuseets Marinarkæologiske Undersøgelser kan Museumsklubben tilbyde et besøg om bord på den flotte galease "Anna Møller" fra 1906. Det typiske danske træsejlskib hed oprindeligt "Esther" og var fra Lohals. Skibet blev færdigrestaureret i 1976. Morten Gøthche viser rundt på skibet og fortæller dets historie.
Tilmelding nødvendig.

14C datering af oldsager

Torsdag 16.11.00 kl. 14-15.30

Besøg Nationalmuseets kulstof-14 laboratorie, og hør om hvordan man daterer oldsager. Leder af laboratoriet, Kaare Lund Rasmussen, viser, hvordan man anvender fysik og kemi til at måle indholdet af den radioaktive isotop 14C i oldsager.
Tilmelding nødvendig.

Indvielsen af Det Danske Institut i Damaskus

Torsdag 23.11.00 kl. 15.30-17

For tre år siden blev der i Damaskus, Syriens hovedstad, etableret et Dansk Institut til fremme af islamiske og arabiske studier. Instituttet har midlertidigt haft til huse i den danske ambassade, men flytter i november 2000 ind i et gammelt, nyrestaureret hus i den gamle bydel i Damaskus (af UNESCO erklæret for "world heritage"). Huset er et firfløjet anlæg omkring en åben gård med spejlbassin og spænder over totusinde års historie med udgangspunkt i en romersk teaterbygning og med hovedvægten omkring århundredeskiftet mellem det 15. og 16. århundrede og det 18. århundrede. Et kompliceret, mangeartet og meget oplevelsesrigt hus. Husets indre har krævet en omfattende restaurering, før det kunne tages i brug, og takket være en donation fra C.L. Davids Fond har syriske og danske fagfolk gennemført dette store arbejde. Fra Nationalmuseets Bevaringsafdeling har medarbejdere indgået i den overordnede restaureringsplanlægning og i de enkelte konserveringsopgaver. Ved dette arrangement fortæller bevaringschef Jørgen Nordqvist, sektionsleder Verner Thomsen, konserveringstekniker Søren Møller og restaureringstekniker Jan Castella om det lange forløb og viser lysbilleder fra de forskellige faser i projektet.
Tilmelding nødvendig.

Præcolombiske kulturer i Andes-regionen

Torsdag 30.11.00 kl. 15-16.30

Som inspiration til Museumsklubbens rejse til Peru i foråret 2001 viser kulturantropolog Inge Schjellerup om i temaudstillingen "Eldorado? Indianere i Andesbjergene og i Amazonlandet" og fortæller om de før-spanske kulturer i Peru. Arrangementet slutter med lysbilleder fra nogle af de steder, der indgår i rejsen.
Tilmelding nødvendig.

Foredragsrække

Foredragene holdes på Nationalmuseet.

Onsdag 6.9.00 kl. 19

En ung fransk piges oplevelser under anden verdenskrig i Frankrig og i Auschwitz. Ved Arlette Andersen.

Onsdag 11.10.00 kl. 19

Den sovjetiske besættelse af Bornholm 1945-1946. Ved professor, dr.phil. Bent Jensen.

Onsdag 8.11.00 kl. 19

SOE-mandens arbejde i marken 1944-1945. Ved tidligere faldskærmsmand, orlogskaptajn og sognepræst Robert Christensen (Robert Frømand).

Rejse

Inka-riget

27. april – 15. maj 2001

Sammen med kulturantropolog, Inge Schjellerup, og Albatros Travel kan Museumsklubben tilbyde denne enestående rejse til Inkariget i Peru i foråret 2001. Dette klassiske rejsemål rummer besøg ved de store seværdigheder og mesterværker. Rejsen begynder

ved Stillehavskysten blandt de nordlige kulturer: Moche med Huaca del Sol, den største pyramidebygning i hele Amerika og Chimu-kulturen, som inkaerne erobrede. Endvidere besøges blandt andet Cajamarca, hvor den sidste inkahersker blev henrettet af spanierne. Rejsen fortsætter tilbage via Lima til Amazonlandet og herfra til Andesbjergene med besøg ved blandt andet Machu Picchu og den smukt beliggende og frodige Utcubamba dal. Herefter besøger vi inkaernes gamle hovedstad, den charmerende "museumsby" Cuzco, der regnes blandt kontinentets mest seværdige og af UNESCO erklæret for "world heritage". Herfra med tog til verdens største højt beliggende sø, Titicaca, med sine flydende sivøer og traditionelle indianske befolkning.

Indkvartering på hoteller i turistklasse standard, og så vidt muligt i en traditionel stilart. Flyrejsen foregår med KLM.
Vejledende pris: 30.000 kr.
Detaljeret program kan rekvireres hos Albatros Travel på telefon 33 32 24 88, hvor også endelig pris oplyses.

Ture

Turene er særligt tilrettelagt for medlemmerne af Museumsklubben og er derfor forbeholdt klubmedlemmer. Tilmelding sker ved at skrive, helst på et postkort, eller at ringe til:

Jens-Jørgen Frimand
Åboulevard 13
1635 København V
Tlf. 35 36 06 08

Ved tilmelding opgives navn, adresse, medlemsnummer og telefonnummer samt turnummer, emne og antal pladser for de ønskede ture. Girokort tilsendes for hver tur. Turene foregår med moderne turistbus og starter fra København: Reventlowsgade nr. 22 ved Hovedbanegården (Istedgadesiden). Påstigning i Lyngby (hjørnet af Jernbanepladsen og bagsiden af Lyngby Rådhus) er mulig, når dette er nævnt under den enkelte tur. På alle ture kan medbringes egen mad, som spises på kroer, hvor hver deltager til gengæld skal købe kaffe og brød. Smørrebrød kan også købes, med mindre andet er nævnt. De anførte priser er pr. person og inkluderer altid eventuelle færgeoverfarter, broafgifter og entréer. Velkommen på turene. Hurtig tilmelding anbefales.

Sydvestsjælland. *Tur 30*

Lørdag 16.9.2000

Bustur til kalkmalerier af Morten maler fra o. 1425, der "gjorde det godt". "Martinus malere bene fecit" har han signeret sine værker, og det ser vi i de omfattende udsmykninger i Gerlev og Gimlinge kirker. Vi kører langs sydkysten til parken omkring Holsteinsborg, ser H.C. Andersens stuer og herregårdskapellet og fortsætter til Karrebæksminde. Pris 260 kr. Afg. Lyngby 8.00, Kbh. 8.30. Hjemkomst Lyngby 18.15, Kbh. 18.45.

Vestfyn. *Tur 31*

Lørdag 23.9.2000

Nyfundne kalkmalerier er det spændende emne for denne bustur til Føns kirke ved den naturskønne Føns Vig mellem Middelfart og Assens. Desuden ses kirkerne i Ørsted og Husby, der har sengotisk altertavle og andre spændende træskærerarbejder med mere, og vi kommer tæt på herregården Wedellsborg (ses udefra). Turen køres ad Margurite-turen over Svinø og langs Gamborg Fjord. Guide er kunsthistoriker Sissel Plathe. Pris 285 kr. Afg. Lyngby 8.00, Kbh. 8.30. Hjemkomst Lyngby 19.00, Kbh. 19.30.

Skåne. Glimmingehus. *Tur 32*

Lørdag 30.9.2000

Bustur over Øresundsbroen til fire af de største oplevelser i Skånes sydøstre hjørne: Glimmingehus opført 1499-1505. Det jævnaldrende Bollerup stenhus med kalkmalerier. Den tilhørende Bollerup kirke med romansk rundtårn og kalkmalerier dateret 1476 med donatorer. Og ikke mindst fiskerlejet Kåseberga med Ales stenar, der er Nordens største skibssætning. Guide er Jens-Jørgen Frimand. Pris 315 kr. Afg. Lyngby 8.00, Kbh. 8.30. Hjemkomst Kbh. 18.00, Lyngby 18.30.

Lolland, Berritzgård. *Tur 33*

Lørdag 7.10.2000

Bustur nord for Sakskøbing til besøg inden for på det privatejede Berritzgaard, der er opført 1586 af Hans van Steenwinckel med vælske gavle, trappetårn, riddersal og rigt inventar. Vi besøger nabogodset Orebygård (ses udefra), og hører om planerne for at udnytte det nu tomme, store slot fra 1874 til museum eller kursusejendom. Efter frokost ser vi Lolland-Falsters Stiftsmuseum i Maribo og skal på skovtur til borgbanken Eriksvolde. Guider er slotsejeren og Jens-Jørgen Frimand. Pris 310 kr. Afg. Lyngby 8.00, Kbh. 8.30. Hjemkomst Lyngby 18.30, Kbh. 19.00.

Skåne. Skarhult Slot. *Tur 34*

Lørdag 21.10.2000

Bustur over Øresundsbroen og videre nordøst for Lund, hvor vi har en enestående mulighed for at komme inden for på Skarhult Slot, opført 1562-90 som et af de største i Skåne, særdeles velbevaret og rigt. Efter frokost på en af egnens allerbedste kroer ser vi de tre kirker Skarhult, Östra Strö og

Borlunda, med fornemme kalkmalerier, prægtige adelsgravsten, og får opklaret sammenhængen mellem disse kirkers rige herregårdsinventar. Borlunda er den danske arkitekt Ferdinand Meldahls eneste kirke, nu reddet fra nedrivning. Guider er slotsejeren og Jens-Jørgen Frimand. Pris 325 kr. Afg. Lyngby 8.00, Kbh. 8.30. Hjemkomst Kbh. 18.15, Lyngby 18.45.

Fyn. Harridslevgård. *Tur 35*

Lørdag 28.10.2000

Bustur over Storebæltsbroen til Nordvestfyn. Vi kommer på besøg inden for på den privatejede herregård, Harridslevgård, opført i 1606 af Breide Rantzau i tre stokværk med trappetårn og riddersal, der er en af Danmarks største. Gennem smukke landskaber kører vi til kirkerne i Asperup og Vejlby, der har krucifikser af Claus Berg, gotiske figurer, altertavle fra Lübeck, prædikestole fra 1580 og 1593, romanske døbefonte, barok lydhimmel, relieffer af billedskærer Anders Mortensen o. 1650, marmorsarkofager og jernbunden dør af Anders Smed 1513. Guider er slotsejeren og Jens-Jørgen Frimand. Pris 315 kr. Afg. Kbh. 8.00. Hjemkomst Kbh. 19.00.

Skåne. Tryde. *Tur 36*

Lørdag 4.11.2000

Bustur over Øresundsbroen til tre af de mest fantastiske kirker nordøst for Ystad. Tryde med den berømte romanske døbefont, der vandt præmie på verdensudstillingen i Paris 1867, og hvis kirke var en af Skånes mest interessante. Övraby med uforglemmelige romanske kalkmalerier. Og Tosterup, gårdkirken til Tosterup herregård (ses udefra), der er usædvanlig rig på kalkmalerier af Vittskövle-mesteren, adelsinventar og kisten med Jørgen Krabbe, der blev henrettet 1678 på Malmø Stortorv. Turen går ad kønne småveje gennem Fyledalen. Guide er Jens-Jørgen Frimand. Pris 280 kr. Afg. Lyngby 8.00, Kbh. 8.30. Hjemkomst Kbh. 17.30, Lyngby 18.00.

Stevns. Gjorslev. *Tur 37*

Lørdag 11.11.2000

Bustur til besøg på Gjorslev slot, der opførtes o. 1400 af Margrete Is rådgiver og kansler Peder Jensen Lodehat, og som har bevaret mange middelalderlige træk: skydeskår, vindeltrappe og madonnafigur. Vi kommer i den tilhørende Magleby sognekirke, besøger Holtug kirke med kalkmalerier, og gæster Bøgeskoven ud til nordkysten. Desuden ser vi Store Heddinge kirke, der er en centralbygning fra o. 1200 med Karl den Stores paladskapel i Aachen som forbillede og med skjulte gange og rum i koret. Guider er lokale fagfolk og Jens-Jørgen Frimand. Pris 285 kr. Afg. Lyngby 8.30, Kbh. 9.00. Hjemkomst Kbh. 17.00, Lyngby 17.30.

Skåne. Charlottenlund Slot.

Tur 38

Lørdag 25.11.2000

Bustur over Øresundsbroen til besøg på Charlottenlund slot ved Ystad. Det opførtes 1849-50 med central lysgård og har en særlig stemning, som nu kan opleves eller genopleves med de rige kunstsamlinger af J.F. Willumsen. Desuden til Store Herrestad kirke, der regnes for områdets pionerbyggeri med Skånes bredeste, romanske vesttårn, rig altertavle og prædikestol og usædvanligt krucifiks. Turen slutter med Ystad S. Maria Kirke, der er Skånes rigest udstyrede bykirke. Guider er slotsejeren og Jens-Jørgen Frimand. Pris 305 kr. Afg. Lyngby kl. 8.00, Afg. Kbh. 8.30. Hjemkomst Kbh. 17.00, Lyngby 17.30.

Holbæk. *Tur 39*

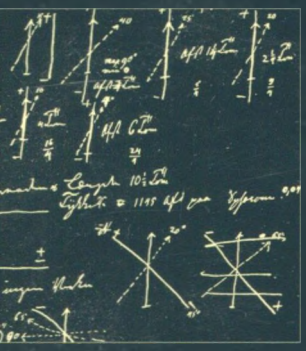
Lørdag 2.12.2000

Juleturen går i år til andelsmuseet Nyvang ved Holbæk, der holder juletraditionerne i hævd på spændende vis. Vi spiser frokost på en af områdets gode kroer og besøger Holbæk museum, der er et af provinsens største. Og sidst, og mindst, kommer vi i den ganske lille og charmerende Kornerup Kirke. Guider er lokale fagfolk og Jens-Jørgen Frimand. Pris 290 kr. Afg. Lyngby 8.30, Kbh. 9.00. Hjemkomst Lyngby 16.45, Kbh. 17.00.

Skåne. Øresund rundt. *Tur 40*

Lørdag 9.12.2000

Årets sidste Skånetur går til Landskrona, hvor vi kommer på spændende omvisning i Christian IIIs fæstning, Citadellet, fra 1540'erne. Vi besøger Landskrona museum og er derefter gæster på det lille slot Marielund. Eftermiddagen tilbringes på frilandsmuseet Fredriksdal i Helsingborg, især i de mange gamle byhuse med mange juleboder. Guider er skåninger og Jens-Jørgen Frimand. Pris 300 kr. Egen mad skal medbringes. Udtur over Øresundsbroen, hjemtur med færgen til Helsingør. Afg. Lyngby 8.00, Kbh. 8.30. Hjemkomst Helsingør 17.00, Lyngby 17.40, Kbh. 18.00.

Nationalmuseet

Indgang: Ny Vestergade 10
Postadr.: Frederiksholms Kanal 12
1220 København K. Tlf. 33 13 44 11.
Internet: www.natmus.dk.
Åbningstider: Tirsdag-søndag kl. 10-17. "Ånden i naturen" også åben onsdag kl. 17-21 fra 26. august 2000. Museet er også åbent 16. oktober.
Entré: Voksne kr. 40, børn gratis, pensionister, studerende og grupper på mindst 10 personer kr. 30. Onsdag gratis.

Nationalmuseets Klunkehjem

Åbningstider: 16. september - 15. juni: Lør-, søn- og helligdage kl. 12, 13, 14 og 15. 16. juni - 15. september: Tors-, fre-, lør-, søn- og helligdage kl. 12, 13, 14 og 15.
Entré: Fælles med Nationalmuseet. Billetter løses i Nationalmuseets forhal, Ny Vestergade 10, hvorfra forevisningen starter hver fulde time.

Lille Mølle

Christianshavns Voldgade 54, 1424 København K.
Åbningstider: Store Bededag – sidste søndag i september. Tirsdag-søndag kl. 13, 14, 15 & 16.

Frilandsmuseet

Kongevejen 100, 2800 Lyngby. Tlf. 33 13 44 11.
Åbningstider: Tirsdag-søndag kl. 10-17. I oktober tirsdag-søndag kl. 10-16. Også åbent 16. oktober. Sæsonen varer til 22. oktober.
Entré: Voksne kr. 40, børn gratis, pensionister, studerende og grupper på mindst 10 personer kr. 30. Onsdag gratis.

Brede Værk

I.C. Modewegs Vej, Brede, 2800 Lyngby.
Åbningstider: Tirsdag-søndag kl. 10-17. I oktober tirsdag-søndag kl. 10-16. Også åbent 16. oktober. Sæsonen varer til 22. oktober.
Entré: Gratis adgang til udstillingen Industriens Vugge.

Brede Hovedbygning

Åbningstider: August & september: Ons-, tors- og søndag. 1.-22. oktober: Søndag. Omvisning kl. 13-14. Rundgang på egen hånd kl. 14-15.
Entré: Fælles med Frilandsmuseet.

Frihedsmuseet

Churchillparken, 1263 København K. Tlf. 33 13 77 14.
Åbningstider 1. maj - 15. september: Tirsdag-lørdag kl. 10-16, søn- og helligdage kl. 10-17.
Åbningstider 16. september - 30. april: Tirsdag-lørdag kl. 11-15, søn- og helligdage kl. 11-16. Også åbent 16. oktober.
Entré: Gratis adgang.

Aftale om særåbninger og rekvirerede omvisninger

Nationalmuseet, Nationalmuseets Klunkehjem og Lille Mølle

Mandag-fredag kl. 9.00-10.00 samt kl. 10.30-14.00 på tlf. 33 47 38 38, fax 33 47 33 47 eller e-mail: uvcenteret@natmus.dk.

Frilandsmuseet, Brede Værk og Brede Hovedbygning

Mandag-fredag kl. 10-14 på tlf. 33 47 38 57, fax 45 85 63 24 eller e-mail: uvcenteret@natmus.dk.

Frihedsmuseet

Tirsdag-fredag kl. 10-12 samt kl. 13-15 på tlf. 33 13 77 14, fax 33 14 03 14 eller e-mail: frihedsmuseet@natmus.dk.

Museer med tilknytning til Nationalmuseet

Frøslevlejrens Museum
6330 Padborg. Tlf. 74 67 65 57.
Vikingeskibshallen
Strandengen, 4000 Roskilde. Tlf. 46 30 02 00.
Æbelholt Klostermuseum
Æbelholt 4, 3400 Hillerød. Tlf. 48 21 03 51.
Ladbyskibet
Ladby, 5300 Kerteminde. Tlf. 65 32 37 27.
Vikingecenter Fyrkat
9500 Hobro. Tlf. 98 51 19 27.
Vikingeborgen og Museet ved Trelleborg
Hejninge, 4200 Slagelse. Tlf. 58 54 95 06.
Nationalmuseets Kommandørgård
Toftum, Rømø. Tlf. 74 75 52 76.
Vedbækfundene
Søllerød Museum Gl. Holtegaard, Attemosevej 170, 2840 Holte. Tlf. 45 80 63 63.